

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών & Κοινωνικών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική & Ανάπτυξη

Πτυχιακή Εργασία

**Η Τσακωνική Διάλεκτος και η υπαγωγή της στη παγκόσμια
άυλη πολιτιστική κληρονομιά της UNESCO**

Γεώργιος Μαρτσούκος

**Επιβλέπων Καθηγητής
Χρήστος Δερμεντζόπουλος**

Μάιος 2017

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών & Κοινωνικών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη

Πτυχιακή Εργασία

**Η Τσακωνική Διάλεκτος και η Υπαγωγή της στη Παγκόσμια
Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά της UNESCO**

Γεώργιος Μαρτσούκος

**Επιβλέπων Καθηγητής
Χρήστος Δερμεντζόπουλος**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών
Στη Πολιτιστική Πολιτική & Ανάπτυξη
από τη Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών
του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Μάιος 2017

Περίληψη

Στόχος της εργασίας που ακολουθεί είναι η ολοκληρωμένη παρουσίαση της τσακώνικης άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς με κύριο άξονα τη Τσακώνικη διάλεκτο. Για την αποτελεσματικότερη σκιαγράφηση του σημερινού status της διαλέκτου θα αναφερθούν οι καθημερινές πρακτικές εφαρμογές της, η εξέλιξη της μέσα από την πάροδο των νεότερων χρόνων και η ανάδειξή της μέσα από τις εφαρμοσμένες τέχνες. Με αυτό τον τρόπο θα γίνει μια πρώτη προσπάθεια να δημιουργηθεί μια πρόταση για την υπαγωγή της Τσακώνικης πολιτιστικής κληρονομιάς, συνολικά, στον κατάλογο της παγκόσμιας άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Unesco. Θα γίνει εκτενής αναφορά στην πολιτιστική αξία της Τσακώνικης, όχι μόνο ως τοπική διάλεκτος, ούτε ως σωζόμενη γλώσσα ιστορικής αξίας αλλά μια ζώσα, ομιλούσα και εξελισσόμενη μορφή επικοινωνίας που επηρέασε, και ακόμα επηρεάζει, τον τρόπο που η κοινωνία της σκέφτεται, δρα και δημιουργεί. Ένας ζωντανός οργανισμός-φορέας της αρχαίας, βυζαντινής, νεότερης ιστορίας, που χάραξε σε βάθος την τοπική κοινωνία δημιουργώντας κοινά πολιτισμικά χαρακτηριστικά με βάση την διάλεκτο αλλά και ένας σύγχρονος οδοδείκτης προς τον δρόμο της σύγχρονης ανάπτυξης και τουριστικής, επιχειρηματικής αναβίωσης της περιοχής.

Έχοντας ως κύριο άξονα την διάλεκτο, η εργασία θα κινηθεί και σε λοιπά άυλα πολιτιστικά στοιχεία, όπως είναι το τραγούδι, ο χορός, οι εφαρμοσμένες τέχνες, μιας που όλα αυτά συνδέονται άμεσα με το στοιχείο της γλώσσας.

Κατόπιν, στοχεύοντας στην απόδειξη πως η Τσακώνικη διάλεκτος συμβάλει στην αίσθηση του κοινού μεταξύ των Τσακόνων ακόμα και στο σημερινό δύσκολο περιβάλλον θα αναφερθούν δράσεις που λαμβάνουν χώρα τόσο στο φυσικό κόσμο αλλά και τον ψηφιακό με σκοπό την διατήρηση της διαλέκτου και της εκμάθησής της από τους νέους.

Τέλος, θα παρατεθούν στοιχεία από τις κοινωνικές δραστηριότητες, τις προσπάθειες των φορέων και των τοπικών συλλόγων να προωθήσουν την τουριστική και οικονομική ανάπτυξη μέσα από διαφορετικές εκδηλώσεις που αποτελούν μια σύμμιξη των παραδόσεων της τσακώνικης κουλτούρας και της μοντέρνας αισθητικής και τέχνης.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ :

Τον επιβλέποντα καθηγητή μου κο Χρήστο Δερμεντζόπουλο

Τα «Τσακωνικά Αρχεία» και ιδιαιτέρως τους Μ. Ρεντούλη και Γ. Χριστοδούλου

Τον φορέα διαχείρισης Πάρνωνα και ιδιαίτερα την Κ. Πανταζή

Τον σύλλογο απανταχού Καστανιτσιωτών για τις πολύτιμες εκδόσεις

Τους συμπατριώτες μου, γνώστες της διαλέκτου, πάντα πρόθυμους για βοήθεια

Περιεχόμενα

1	Οι Τσακωνες	1
1.1	Εισαγωγή.....	1
1.2	Άυλη πολιτιστική Κληρονομιά, Ορισμοί, Οριοθετήσεις.....	3
1.3	Η Τσακωνιά.....	4
1.4	Η Διάλεκτος.....	6
1.5	Τα Τσακωνικά Σήμερα.....	10
1.6	Η Διάλεκτος Εργαλείο Ανάπτυξης.....	14
1.7	Η Λογοτεχνία της Τσακωνικής.....	17
1.8	Ο Χορός.....	21
1.9	Η Αρχιτεκτονική.....	22
2	Συναφείς Επιστημονικές Μελέτες	23
2.1	Ένταξη του Χορού στον Εθνικό Κατάλογο Α.Π.Κ.....	24
2.2	Τα Παιδιά Μαθαίνουν τον Τόπο τους.....	24
2.3	Η Μελέτη Περίπτωσης της Κυνουρίας.....	25
3	Έρευνα Πεδίου	25
3.1	Λεωνίδιο	
3.1.1	Αρχαία Τσακωνιάς.....	26
3.1.2	Φάμπρικα Πολιτισμού.....	28
3.1.3	Πρόγραμμα «μαθαίνουμε παρέα».....	31
3.2	Η Περίπτωση του Τυρού.....	31
3.3	Καστάνιτσα, τα ορεινά.....	33
3.4	Φορέας Διαχείρισης Πάρνωνα Μουστού	36
4	Φεστιβάλ Δράσεις	
4.1	Μελιτζάzz.....	37
4.2	Φεστιβάλ Αναρρίχησης Λεωνιδίου.....	40
4.3	Φεστιβάλ πλαγιοτροχαστή.....	41
4.4	Οι εκδηλώσεις της Καστάνιτσας.....	43
5	Συμπεράσματα	44
	Βιβλιογραφία	50
	Δικτυογραφία	51

Οι Τσακωνες

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη, καταγραφή και η ανάδειξη της τσακωνικής διαλέκτου, πιο συγκεκριμένα των χαρακτηριστικών εκείνων που την αναδεικνύουν σε παράγοντα συνοχής του τοπικού πληθυσμού. Παράλληλα με τα χαρακτηριστικά της διαλέκτου θα παρατεθούν και αυτά της τσακωνικής παράδοσης σε μια προσπάθεια να δημιουργηθεί μια, όσο το δυνατόν πιο ρεαλιστική, απεικόνιση της τοπικής κουλτούρας. Στο δεύτερο μέρος θα αναφερθούν οι πρακτικές που ακολουθούνται από τους φορείς και οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες που συμβάλουν στη διατήρηση και την αναζωογόνηση της. Τέλος θα καταγραφούν τα κοινωνικά δρώμενα, τα φεστιβάλ, οι εορτασμοί και γενικά ο τρόπος που η αίσθηση του «κοινού στοιχείου» μεταφέρεται στην καθημερινότητα της εξωστρέφειας. Με αυτό τον τρόπο θα σκιαγραφηθεί η συμβολή της τοπικής παράδοσης στην εμπορική, τουριστική και πολιτιστική ανάπτυξη καθώς και το πόσο συμβάλει στην αίσθηση του «συνανήκειν» μεταξύ, όχι μόνο των κατοίκων της περιοχής αλλά και των απανταχού Τσακωνών.

Η εργασία έχει στηριχθεί σε δύο κεντρικούς πυλώνες. Αφενός στη βιβλιογραφία από πρωτογενείς ή από δευτερογενείς πηγές, πολλές από τις οποίες αποτελούν ιστορικές και άγνωστες εκδόσεις και αφετέρου στην έρευνα πεδίου, που βασίστηκε σε συνεντεύξεις, σε ειδικά διαμορφωμένο ερωτηματολόγιο και σε επισκέψεις τοπικών μουσείων λαογραφίας, αρχών αυτοδιοίκησης και προσωπικών αρχείων.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα γίνει μια αναφορά στην έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς, ιδιαίτερα της άυλης, της βαρύνουσας σημασίας που έχει για τη σύγχρονη κοινωνία και ειδικότερα για τις επερχόμενες γενιές. Ακολουθεί μια γενική αναφορά στην Τσακωνιά, τα γεωγραφικά της όρια, τις ιδιαιτερότητες της καθώς και μια μικρή ιστορική αναδρομή που θα βοηθήσει τον αναγνώστη στην πληρέστερη κατανόηση των υπόλοιπων κεφαλαίων.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε εκτενώς στη τσακωνική διάλεκτο, την ιστορία της, την πολιτισμική της σημασία με επιμέρους αναφορές στη λογοτεχνία και τη

λαογραφία, μια μικρή γλωσσολογική ανάλυση καθώς και σε ευρήματα της εργασίας σχετιζόμενα με τη γραπτή εμφάνιση της γλώσσας στα νεότερα χρόνια.

Στο επόμενο και τέταρτο κεφάλαιο θα παρατεθούν στοιχεία από τη βιβλιογραφία καθώς και τη δικτυογραφία που αναδεικνύουν μια σύγχρονη τάση του τοπικού πληθυσμού για την αναβίωση της τσακωνικής σε καθημερινό επίπεδο, μέσα από τους τοπικούς φορείς, τα σχολεία, τις συλλογικότητες και τις επιστημονικές μελέτες που έχουν παρουσιαστεί τα τελευταία χρόνια. Θα αναδειχτεί ο ρόλος όλων των παραπάνω στη κοινωνική συνοχή, τον επαναπροσδιορισμό της τουριστικής ανάπτυξης και την εκ νέου θέσπιση στόχων από την τοπική κοινωνία.

Ακολούθως θα παρατεθούν και θα μελετηθούν συμπεράσματα από τις συνεντεύξεις, ηχογραφήσεις και φωτογραφικό υλικό της επιτόπιας έρευνας. Δεδομένα που θα περιγράφουν με ακρίβεια το σημερινό status της διαλέκτου, χρήσιμα για την εργασία τόσο ως μελέτη του φαινομένου, όσο και για την πρόταση της υπαγωγής της διαλέκτου στον παγκόσμιο κατάλογο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς με γνώμονα πάντα τις επιταγές της unesco δηλαδή το κατά πόσο συμβάλει στην κοινωνική συνοχή και στο «ομότροπο» των σύγχρονων Τσακωνών .

Στο έκτο κεφάλαιο θα γίνει μια αναφορά στη λογοτεχνική παραγωγή της διαλέκτου, τις προσπάθειες που έχουν γίνει για την καταγραφή και αποθησαύριση των όποιων λίγων κειμένων έχουν γραφεί και η αποτίμηση αυτών. Το πρώτο μέρος κλείνει με την περιγραφή του τσακωνικού χορού και της τοπικής αρχιτεκτονικής στοιχείων αναπόσπαστων της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου.

Μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου μέρους παρατέθηκαν τρεις συναφείς με το αντικείμενο μας, σύγχρονες επιστημονικές εργασίες πτυχιακού και μεταπτυχιακού επιπέδου. Αυτό έγινε για κατανοηθεί το πλήρες πλαίσιο που έχει κινηθεί η επιστημονική κοινότητα τα τελευταία δύο με τρία χρόνια όπως και να αναδειχθεί το ενδιαφέρον που επιδεικνύει για το τοπικό στοιχείο, τη διάλεκτο και την ιστορική και πολιτιστική αξία της περιοχής. Τυχαίο δεν είναι το γεγονός ότι και οι τρεις συγγραφείς των μελετών αυτών έλκουν την καταγωγή τους από την περιοχή, αλλά είναι σαφές πως το σύγχρονο περιβάλλον διάχυσης της πληροφορίας από τη μια και η ανάγκη για την δημιουργία ή τη συνέχιση τοπικών ταυτοτήτων από την άλλη συνθέτουν ένα νέο διεπιστημονικό πεδίο μελέτης.

Περνώντας στο δεύτερο μέρος, θα δοθούν στοιχεία από την επιτόπια έρευνα που πραγματοποιήθηκε χωρισμένα ανά περιοχή, κωμόπολη, χωριό ή οικισμό αρχίζοντας από το μεγαλύτερο πληθυσμιακά. Σκοπός του δεύτερου μέρους είναι να συγκεντρώσει

τις δράσεις και τις δομές που έχουν δημιουργηθεί στο πρόσφατο παρελθόν, αλλά και στο παρόν, που σχετίζονται με το πολιτιστικό στοιχείο της τσακωνικής κληρονομιάς. Επίσης θα γίνει μια προσπάθεια καταγραφής της σύγχρονα παραγόμενης τέχνης, των επιστημονικού ενδιαφέροντος μελετών που γίνονται στη περιοχή καθώς και του ιδιαίτερου φυσικού κάλλους που διαθέτει. Σκοπός αυτής της καταγραφής θα είναι, σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα της επιτόπιας έρευνας να σκιαγραφηθεί το ενδιαφέρον του κοινού για τη Τσακωνιά, των ντόπιων κατοίκων και μη, καθώς και η προσφορά της πολιτισμικής ταυτότητας στη δημιουργία ενός σύγχρονου μοντέλου μάρκετινγκ τύπου. Το τρίτο και τελευταίο μέρος είναι αφιερωμένο στις τοπικές εκδηλώσεις, τα φεστιβάλ και στις κοινωνικές δράσεις. Θα καταγραφεί η συμβολή τους στη τουριστική ανάπτυξη, τα οικονομικά οφέλη που πιθανόν να προκύπτουν από αυτά καθώς και η προβολή του τόπου. Μέσα από αυτά θα δοθεί η ρεαλιστική αίσθηση που δημιουργεί στους τοπικούς πληθυσμούς η εξωστρέφεια και η συμβολή της στην δημιουργία κοινού αισθήματος και τοπικών πολιτιστικών χαρακτηριστικών.

1.2 Άυλη πολιτιστική κληρονομιά, ορισμοί, οριοθετήσεις

Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς δημιουργήθηκε ως ανάγκη από τον 19ο αι. όμως εντατικοποιήθηκε κυρίως μετά το δεύτερο μισό του 20ου και λόγω των μεγάλων καταστροφών που επήλθαν από τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο. Σε αυτή τη κατεύθυνση κύριος φορέας ήταν η Unesco με την υπογραφή των συμβάσεων της την μεταπολεμική περίοδο. Σίγουρα, η έννοια της ιστορικής αξίας κάποιων μνημείων, αρχιτεκτονημάτων και παραδόσεων, έρχεται από τα βάθη της ιστορίας, μιας που ο άνθρωπος είχε ανέκαθεν την ανάγκη να διατηρεί δεσμούς με το παρελθόν του. Η μνήμη ως διαδικασία γνώσης και πνευματικής ανάτασης μέσα από τη μελέτη ανθρώπινων καταλοίπων είναι έννοια αρχαία όσο και ο άνθρωπος. Όμως στη συνείδηση του νεότερου κόσμου δημιουργήθηκε η ανάγκη να προστατευθεί η πολιτιστική κληρονομιά από όπου κι αν προέρχεται, έναντι οποιουδήποτε κινδύνου με απώτερο σκοπό την διατήρηση μιας συλλογικής, παγκόσμιας μνήμης, ενδεικτικής της διαφορετικότητας των κατοίκων του πλανήτη.

Την πολιτιστική κληρονομιά διαχωρίζουμε σε δύο μεγάλες κατηγορίες την υλική και την άυλη. Η μουσική, οι χοροί, τα έθιμα, οι παραδόσεις και οι γλώσσες αποτελούν

στοιχεία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεκριμένα η γλώσσα, δεδομένου ότι η εκφορά της στο προφορικό λόγο εμπεριέχει, εγκιβωτίζει σχεδόν ολόκληρες τις προφορικές παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα ενός τόπου, ακόμα και τις καθημερινές πρακτικές αποτελεί το κυριότερο από τα χαρακτηριστικά μιας τοπικής κουλτούρας. Η θεματική λοιπόν της παρούσας εργασίας αφορά στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά, χωρίς αυτό να σημαίνει πως για τους σκοπούς της δεν θα χρησιμοποιηθούν και διαπιστευτήρια υλικών καταλοίπων (<http://unesco-hellas.org>).

Ας δούμε όμως πως ακριβώς δίνουν τον ορισμό και το πεδίο του, τόσο η UNESCO όσο και η ελληνική νομοθεσία για να αντιληφθεί ο αναγνώστης επαρκώς το ευρύ πεδίο που καλύπτει μια γλώσσα για ένα πολιτισμό και την υψηλή σημαντικότητα που έχει για την διατήρηση των παραδόσεων, των κοινών πολιτισμικών χαρακτηριστικών αλλά και την κοινωνική συνοχή.

Σύμφωνα με την UNESCO άυλη πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν «οι πρακτικές, αναπαραστάσεις, εκφράσεις, γνώσεις και τεχνικές – καθώς και τα εργαλεία, αντικείμενα, χειροτεχνήματα και οι πολιτιστικοί χώροι που συνδέονται με αυτές και τις οποίες οι κοινότητες, οι ομάδες και, κατά περίπτωση, τα άτομα αναγνωρίζουν ότι αποτελεί μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς τους» (Σύμβαση της UNESCO του 2003, αρθ. 2).

Με τη κύρωση της Σύμβασης το 2003 δεν θεσμοθετήθηκαν μόνο οι σχετικοί ορισμοί αλλά και τα βασικά πεδία κατηγοριοποίησης της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και έτσι δημιουργήθηκε μια παραμετροποίηση για την καταγραφή, την διασαφήνιση των πεδίων και την εν τέλει συστηματική διάσωση της. Οι βασικοί παράμετροι αυτοί (χωρίς αυτό να σημαίνει πως είναι αποκλειστικοί και απαγορευτική η δημιουργία νέων κατηγοριών για να καλυφθούν πεδία που δεν αναφέρονται παρακάτω) σύμφωνα με τη Σύμβαση του 2003, άρθρο 2 παράγραφος 2, είναι οι εξής:

α) οι προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις, συμπεριλαμβανομένης της γλώσσας ως φορέα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς (παραμύθια, μύθοι και διηγήσεις, αφηγηματικά τραγούδια)

β) οι τέχνες του θεάματος, ή ορθότερα οι επιτελεστικές τέχνες (χορός, μουσική, λαϊκό θέατρο)

γ) οι κοινωνικές πρακτικές, οι τελετουργίες και οι εορταστικές εκδηλώσεις (λαϊκά δρώμενα, έθιμα ευετηρίας, έθιμα στον κύκλο του χρόνου, σημαντικοί σταθμοί στη ζωή του ανθρώπου)

δ) οι γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν (παραδοσιακές καλλιέργειες, εθνοβοτανική γνώση, λαϊκές αντιλήψεις για τη μετεωρολογία κ.ά.)

ε) η τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία υφαντική, αγγειοπλαστική, ξυλοναυπηγική κ.ά. (<http://ayla.culture.gr>)

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως στη σχετικά πρόσφατη νομοθεσία του ελληνικού κράτους σχετικά με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αναφέρει την άυλη σε ένα μόνο άρθρο το υπ. Αριθ. 5 λέγοντας :

«Το Υπουργείο Πολιτισμού μεριμνά για την αποτύπωση σε γραπτή μορφή, καθώς και σε υλικούς φορείς ήχου, εικόνας ή ήχου και εικόνας, την καταγραφή και την τεκμηρίωση άυλων πολιτιστικών αγαθών του παραδοσιακού, λαϊκού και λόγιου πολιτισμού που παρουσιάζουν ιδιαίτερη σημασία. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται με πρόταση του Υπουργού Πολιτισμού, καθορίζονται ο τρόπος καταγραφής και αποτύπωσης των άυλων πολιτιστικών αγαθών, οι αρμόδιες για την υλοποίηση των παραπάνω ενεργειών υπηρεσίες ή και φορείς και ρυθμίζεται κάθε αναγκαία λεπτομέρεια». (http://www.yppo.gr/files/g_1950.pdf)

1.3 Η Τσακωνιά

Η ανατολική επαρχία της Αρκαδίας ονομάζεται Κυνουρία και παρουσιάζει αρκετά μεγάλο ενδιαφέρον ιστορικά, λαογραφικά, αρχαιολογικά ακόμα και τουριστικά μιας που αγκαλιάζεται από το Μυρτώο πέλαγος. Κομμάτι της επαρχίας αυτής αποτελεί η Τσακωνιά, που απλώνεται στα ορεινά της επαρχίας και συγκεκριμένα στις ανατολικές παρυφές του όρους Πάρνωννα μέχρι τις νότιες παραλιακές περιοχές του Λεωνιδίου που είναι και η πρωτεύουσα της Κυνουρίας αλλά και το άτυπο «κέντρο» της Τσακωνικής παράδοσης. Εκτός από το Λεωνίδιο στη Τσακωνιά περιλαμβάνονται τα χωριά Καστάνιτσα, Σίταινα, Πραστός, Βασκίνα στα ορεινά και Τυρός, Σαπουνακαίικα, Λιβιάδι, Σαμπατική, Πέρα Μέλανα και Πραματευτή στα παραλιακά.

Οι ιστορικές αναφορές στην περιοχή της Τσακωνιάς και στους κατοίκους της είναι ελάχιστες και χωρίς μεγάλη σαφήνεια. Πλήθος ιστορικών ενδιαφέρθηκαν, ιδιαιτέρως τα τελευταία χρόνια που το ενδιαφέρον έχει μεγαλώσει, να αποδείξουν μέσα από πρωτογενής πηγές την πρώτη δημιουργία και την ιστορική συνέχεια του απομονωμένου αυτού πληθυσμού. Στη παρούσα εργασία που αντικείμενο της είναι η άυλη πολιτιστική κληρονομιά, κυρίως μέσα από το γλωσσικό ιδίωμα, θα αναφερθούν επιγραμματικά οι προσπάθειες αυτές . Η πρώτη αναφορά του ονόματος «Τσάκωνες»

γίνεται από τον Κωνσταντίνο Ζ τον Πορφυρογέννητο (905-959 μ.Χ.) ο οποίος αναφέρει πως οι Τσάκωνες επάνδρωναν τα ακριτικά κάστρα της αυτοκρατορίας, έχοντας τη φήμη πιστών και σκληροτράχηλων μισθοφόρων (leonidio.gr – Δ. Χούπης, 17). Κατά την φραγκοκρατία, στο αγνώστου συγγραφέα «χρονικό του Μορέως» αναφέρεται αρκετές φορές η ονομασία Τσακωνία και οι Τσάκωνες γεγονός που αποδεικνύει μόνο την ύπαρξη της οντότητας αυτής ως ομάδας ανθρώπων με κοινά χαρακτηριστικά και ισχυρή συνοχή. (Δ. Χούπης, 1990, 96). Κατά τον 17ο και 18ο αι. η Τσακωνία και ιδιαίτερα τα ορεινά χωριά της γνώρισαν οικονομική άνθηση μέσα από το εμπόριο. Ένας από τους ευρωπαίους περιηγητές που πέρασαν από την περιοχή, ο Γάλλος ελληνιστής Βιλλουαζόν το 1788, περιγράφει το γλωσσικό ιδίωμα των Τσακώνων αναφερόμενος στα χωριά, πόσους κατοίκους έχουν, ότι μιλούν όλοι το γλωσσικό αυτό ιδίωμα στη καθημερινή βάση. Αργότερα ο Άγγλος Μαρτίνος Ληκ περιηγήθηκε στην περιοχή το 1806 κάνοντας εκτενή αναφορά στη Τζακονιά, στην οικονομική της άνθηση, την εξάπλωση των κατοίκων της ως τις Σπέτσες, το Ναύπλιο, το Μυστρά αποδεικνύοντας μέσα από αυτό την διγλωσσία που διέθεταν από τότε οι Τσάκωνες, κάνοντας χρήση της τσακώνικης διαλέκτου στα χωριά τους και της ομιλούμενης νέας ελληνικής στις περιοχές που δραστηριοποιούνταν εμπορικά (Δ. Χούπης, 1983, 49-52). Στο ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης και κατά τη διάρκεια του Αγώνα οι οικονομικά εύρωστοι Τσάκωνες συνέβαλαν με όλη τους τη δύναμη στη προετοιμασία του, αλλά και όλοι οι κάτοικοι της περιοχής πήραν μέρος σε μάχες, τόσο εντός των συνόρων της περιοχής όσο και έξω από αυτή, και με αυτοθυσία δημιούργησαν τη φήμη του σκληροτράχηλου και φιλόμαχου ορεσίβιου που μάχεται με υψηλό αίσθημα πατριωτισμού και εθνικής ταυτότητας. Άξιο αναφοράς είναι πως μετά τη απόβαση του Ιμπραήμ στη Πελοπόννησο και φτάνοντας στα ορεινά της Τσακωνιάς, οι κάτοικοι της Καστάνιτσας αμύνθηκαν αποτελεσματικά ενώ ο Πραστός βρέθηκε έρημος και πυρπολήθηκε από του Αιγύπτιους. Οι κάτοικοι του χωριού αυτού έχτισαν τη σημερινή κοινότητα του Αγ Ανδρέα (αναφέρεται γιατί δεν ανήκει στα τσακωνοχώρια αλλά λόγω του γεγονότος αυτού μιλούν την διάλεκτο με το ιδίωμα του Πραστού) και μετοίκησαν στο Λεωνίδιο, την πρωτεύουσα της Κυνουρίας (Χούπης, 1983, 58). Το γεγονός ότι οι ορεινές περιοχές της Τσακωνιάς δεν καταλήφθηκαν από τους Τούρκους σε συνδυασμό με την οικονομική ευμάρεια της περιοχής οδήγησε στη μόνιμη άνθηση των οικισμών η οποία συνέβαλε στην απομόνωση τους λόγω της αυτοδυναμίας τους.

1.4 Η Διάλεκτος

Από την ελληνιστική περίοδο μέχρι και τον 6ο αι. μ.Χ. η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν όλοι οι πληθυσμοί της ανατολικής Μεσογείου ήταν η ελληνιστική κοινή ή αλλιώς αλεξανδρινή, μια απλοποιημένη μορφή της αρχαίας αττικής διαλέκτου. Οι βασικότερες πηγές από όπου αντλούμε πληροφορίες για την ελληνιστική κοινή είναι οι επιγραφές, οι πάπυροι και τα κείμενα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Η περίοδος της ελληνιστικής κοινής είναι ιδιαίτερα σημαντική για την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας, καθώς σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα διαμορφώθηκαν οι δομές εκείνες που θα επηρεάσουν καθοριστικά τη μεταγενέστερη νέα ελληνική.

Μόνο δύο περιοχές δεν την υιοθέτησαν, ο Πόντος και η Τσακωνιά με την δεύτερη να συνεχίζει στο πέρασμα των αιώνων να χρησιμοποιεί μια παράφραση της αρχαίας δωρικής που κατά τον 19ο αι έλαβε τη σημερινή της ονομασία, τα Τσακωνικά. Με τα χρόνια αυτή παραφράστηκε, φυσικά δέχτηκε επιρροές από την νέα ελληνική και έτσι δημιουργήθηκε αυτό το ξεχωριστό ιδίωμα που διατηρήθηκε ως προφορική παράδοση περνώντας από στόμα σε στόμα. Η δυσπρόσιτη γεωγραφικά περιοχή, το δύσβατο έδαφος και η δυσκολία προφοράς της την έκαναν να διατηρηθεί τόσα πολλά χρόνια προφορικά και να μην αλλοιωθεί από την σύγχρονη γλώσσα. Δυστυχώς όμως για τους ίδιους ακριβώς λόγους και για πάρα πολλά χρόνια οι ομιλούντες την γλώσσα αυτή, άνθρωποι χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, παραγνωρίζοντας την υψηλή γλωσσολογική και λαογραφική της αξία, σταδιακά υιοθέτησαν την νεοελληνική (στην αρχή παράλληλα με τη τσακωνική) παραμερίζοντας τη από την καθημερινότητα τους. Για πρώτη φορά ο σημαντικός Έλληνας λόγιος και Διαφωτιστής Κωνσταντίνος Οικονόμου ο εξ Οικονόμων. Πιθανόν να του προσέκλυσε το ενδιαφέρον αφού αντιλήφθηκε πως πρόκειται για κάποια διάλεκτο που έχει ρίζες στην αρχαία ελληνική. Με εξαίρεση τις λιγοστές λέξεις που κατέγραψε ο Τούρκος περιηγητής Evliya Tchelebi το 1668 (περίπου 35) και αυτές του Γάλλου επίσης περιηγητή Villoison το 1788, το αρχείο του Οικονόμου αποτελεί τη παλιότερη καταγραφή της διαλέκτου (Κωστάκης, 1981). Συστηματικά και με ακαδημαϊκό τρόπο μελέτησε ο γερμανός γλωσσολόγος Μιχαήλ Δέφνερ τη τσακωνική διάλεκτο και απέδειξε πως αυτή αποτελεί παράφραση της αρχαίας δωρικής. Επίσης πρώτος δημοσίευσε το 1881 τη γραμματική της και το πρώτο «λεξικό της Τσακωνικής διαλέκτου», και αφού ήταν φιλόλογος, γλωσσολόγος και καθηγητής εγνωσμένης αξίας, ήταν η πρώτη φορά που η τσακωνική διάλεκτος αποκτούσε την αίγλη του ακαδημαϊσμού(Κωστάκης, 1986). Τη πρώτη πενταετία του 20 ου αι. δύο σπουδαίοι

ακόμα ακαδημαϊκοί θα αναγνωρίσουν την ιστορική και τη λαογραφική της αξία, Ο Γ. Χατζηδάκης και ο Γερμανός γλωσσολόγος Τούμπ (Χούπης, 1983, 24).

Η διάλεκτος μιλιέται σήμερα στον Τυρό, Σαπουνακαίικα, Πέρα Μέλανα, Πραγματευτή, Βασκίνα, Λεωνίδιο, Πραστό, Αγιο Αντρέα και σε άλλα χωριά της Κυνουρίας σε μια λωρίδα ανάμεσα στα χωριά Πούλιθρα προς το νότο και Κορακοβούνι προς το βορρά, στις πλαγιές του Πάρνωνα στη δύση και στον Αργολικό Κόλπο (Μυρτώο Πέλαγος) στην ανατολή. Στην περιοχή αυτή μιλάνε το νότιο ιδίωμα, το οποίο είναι πλέον η μόνη ποικιλία της Τσακωνικής σε καθημερινή χρήση, σε αντιδιαστολή με το βόρειο ιδίωμα που μιλιόταν στα χωριά Καστάνιτσα και Σίταινα (δυτικά και βορειοδυτικά του Πραστού ανάλογα). Πιθανόν να έχει εκλείψει το ιδίωμα αυτό - ο Θανάσης Κωστάκης (γλωσσολόγος και ειδικός της τσακωνικής από τα Μέλανα) επισημαίνει ότι ακόμα στα 1930 η διάλεκτος εδώ είχε ήδη υποχωρήσει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό ... από όσο στα υπόλοιπα τσακωνοχώρια (Κωστάκης, 1986). Διαφορετικός τύπος της τσακωνικής μιλιόταν μέχρι τα 1923 (οπότε έγινε και η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλάδος - Τουρκίας) στα χωριά Βάτικα και Χαβουτσί της Προποντίδας - τα οποία σήμερα ονομάζονται Misakça και Hanutça της επαρχίας Belikēsir της Τουρκίας. Στα χωριά αυτά ενδέχεται να εγκαταστάθηκαν Τσάκωνες πρόσφυγες που διώχτηκαν μετά τα «ορλωφικά» (1770). Το ιδίωμά τους (το κατέγραψε και αυτό ο Θ. Κωστάκης κάνοντας επιτόπια έρευνα) μας δίνει ενδιαφέροντα στοιχεία για την αναπαράσταση της εξέλιξης της τσακωνικής. Σε σύγκριση με το νότιο ιδίωμα είναι πιο συντηρητικό σε αρκετά σημεία, παρά την προφανή επίδραση άλλων πιο «συμβατικών» ελληνικών διαλέκτων και της τουρκικής (<http://www.tsakoniandialect.info> & Κωστάκης, 1986).

Στον 20 αιώνα η τσακωνική διάλεκτος δεν έτυχε της αποδοχής που θα έπρεπε για διάφορους λόγους. Ένας από αυτούς ήταν πως οι εξω-τσάκωνες, οι κάτοικοι των γύρω περιοχών δηλαδή, αντιμετώπιζαν με δυσκολία το γεγονός ότι συντοπίτες τους μιλούσαν μια γλώσσα που ήταν εντελώς διαφορετική με τη δική τους, όταν μάλιστα είχε δημιουργηθεί η εντύπωση πως πρόκειται για σλάβικα κατάλοιπα και όχι μια καθαρά αρχαιοελληνική διάλεκτο. Ομοίως σκέφτονταν και οι χρήστες της γλώσσας νοιώθοντας μειονεκτικά σε σχέση με τους άλλους Έλληνες που γνώριζαν τη νεοελληνική. Συνδυαστικά με τη φτώχεια της εποχής, τη χαμηλή μόρφωση, την αποστροφή σε οτιδήποτε διαφορετικό, η διατήρηση και η διάσωση της διαλέκτου δεν αποτελούσε προτεραιότητα για τον απλό, καθημερινό χρήστη. Η επικράτηση του νεοελληνικού λεξιλογίου λόγω των εμπορικών δεσμών με εξωτσακωνικούς πληθυσμούς και της

μεγάλης μετανάστευσης των Τσακώνων προς όλα τα μέρη της Ελλάδας οδήγησε στη σταδιακή αντικατάσταση της τσακωνικής από τα νέα Ελληνικά. Οι πρώτες προσπάθειες για να αναθερμανθεί το ενδιαφέρον για τη διάλεκτο έγιναν περίπου στα τέλη του 70 και αρχές του 80, από άτομα αναγνωρισμένης αξίας και υψηλού μορφωτικού επιπέδου που εργάστηκαν πεισματικά και αφιλοκεδώς. Για παράδειγμα ο βραβευμένος από την ακαδημία Αθηνών Αθανάσιος Κωστάκης, για τη συγγραφή του τρίτομου λεξικού του, καθώς και τη γραμματική της Τσακωνικής διαλέκτου, ο συγγραφέας Κωστής Τσούχλος και ο επίσης μελετητής της διαλέκτου Δημήτρης Χούπης. Αξίζει να σημειωθεί πως κατά τη διάρκεια των πρώτων αυτών προσπαθειών και παρά τη στήριξη τοπικών αλλά και υπερτοπικών φορέων (σύλλογοι, σωματεία, ακόμη και η Ακαδημία) όλοι ανεξαιρέτως εκφράζουν φόβους για την τελική επίτευξη του σκοπού για τη αναβίωση ή τη διατήρηση της διαλέκτου (Κωστάκης, 1986).

Τα τσακωνικά παρά τις ομοιότητες της γραμματικής και του λεξιλογίου με την αρχαία ελληνική (δωρική) κάθε άλλο παρά εύκολο είναι να αναγνωριστούν από κάποιον που δεν είναι χρήστης της γλώσσας όχι μόνο στον προφορικό λόγο, πράγμα που είναι εξαιρετικά δύσκολο, αλλά και στον γραπτό.

Προς την καλύτερη και πληρέστερη κατανόηση από τους αναγνώστες θα παραθέσουμε τα εξής γλωσσολογικά στοιχεία:

Λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι η τσακωνική γλώσσα προέρχεται από την αρχαία δωρική και ότι παρουσιάζει εξαιρετικό γλωσσολογικό ενδιαφέρον, σύμφωνα με την εξαιρετική δυσκολία που παρουσιάζει η προφορά της, ακόμα και η ανάγνωση της και λόγω των παραθεμάτων στη τσακωνική που θα ακολουθήσουν κρίνεται απαραίτητο μια επιγραμματική αναφορά στα γλωσσολογικά της χαρακτηριστικά.

- 1) Η επιβίωση του δωρικού α αντί του αττικού η . Για παράδειγμα μητέρα – αμάτη και ημέρα - αμέρα.
- 2) Η επιβίωση του αρχαίου γράμματος F (δίγαμμα) σε κάποιες λέξεις. Χάος – Χάβο
- 3) Η διατήρηση της αρχαίας λακωνικής προφοράς του θ ως σ. Θεριστής – σερική, θυλάκιο – σουλάτσι.
- 4) Η διατήρηση του λεγόμενου ρωτακισμού δηλαδή η μετατροπή του τελικού σ σε ρ όταν ακολουθεί φωνήεν. Ποιος είναι – Ποίερ ένι, τρεις ημέρες – τσείρ άμερε.
- 5) Διατήρηση της αρχαίας προφοράς του υ άλλωτε ως -ιου και άλλωτε ως -ου. Γυναίκα – γουναίκα, σύκο – σούκο, βούτυρο – βούκιουρε, λύκος – λιούκε.

(Κατσουλεας)

6) Ουρανικοποίηση - συχνά το τσ ή τε αντιστοιχούν με το κι , κε των Νέων Ελληνικών, π.χ. κάτσι - κάτι, τσαιρέ- καιρός. Αυτό το φαινόμενο, γνωστό ως τσιτακισμός, απαντάται σε πολλές διάλεκτους και ιδιώματα της ΝΕ. Στα τσακόνικα όμως η ουρανικοποίηση είναι εκτενέστερη, προχωρώντας ακόμα στην αφομοίωση χειλικών και οδοντικών συμφώνων

7) Τροπή του ρ σε ζ μπροστά από ι. Μακάζι – μακάρι, εζίφο (ερίφιο)- κατσίκι.

Μετά από τη μικρή αυτή γλωσσολογική αναφορά κρίνεται χρήσιμη για τον αναγνώστη της παρούσας εργασίας η παράθεση ορισμένων χαρακτηριστικών, καθημερινών εκφράσεων στη τσακωνική με τη μετάφραση τους στη νεοελληνική όχι τόσο για την εκμάθηση τους αλλά για να βοηθήσει στην αποκρυστάλλωση της εικόνας που θα αποκτηθεί στη συνέχεια.

Τσ' ές ποίου; : Τι κάνεις;
Εζού κά ένι, αφεγκία ντι. : Εγώ καλά είμαι η αφεντιά σου
Τσ' έτε ποίντε; : Τι κάνετε;
Ενεί κά έμε, αφεγκία νιούμου. : Εμείς καλά είμαστε, η αφεντιά σας.
Καούρ εκάνατε καμπζία. : Καλώς ήρθατε παιδιά
Καούρ εκοκιάκατε. : Καλώς κοπιάστε.
Καούρ ερέκαμε νιούμου. : Καλώς σας βρήκαμε
Καούρ εμαζούμαϊ. : Καλώς εμαζευτήκαμε.
Που ντ' έν' αούντε; : Πώς σε λένε;
Μ'έν' αούντε Αλέξαντρε. : Με λένε Αλέξανδρο
Καλημέρα μαμού, τσ' εσ' ποία; Εσ' θέα να ντι ποίου κανένα θέλημα; Καλημέρα γιαγιά, τι κάνεις; Θέλεις να σου κάνω κανέναν θέλημα;
Καώς το, το καλέ καμπζί, όνι θέα τσίπτα καμάρζι μι. Καλώς το, το καλό παιδί, δεν θέλω τίποτα καμάρι μου.
Έα όρκο μι, να ντι δίου κάτσι. : Έλα ψυχή μου, να σου δώσω κάτι.
Χάγγε το καλέ, να έσι κά. : Πήγαινε στο καλό, να είσαι καλά.
Ευχαριστού πάσου, καλέ να' χερε.: Ευχαριστώ πολύ, καλό να έχεις.
Ευχαριστούντε πάσου. : Ευχαριστούμε πολύ.
Ούρα κά, άι α πορεία ντι. : Όρα καλή, λάδι ο δρόμος σου.
Να ζάρε το καλέ, ταν ευτζή του Χρζιστού τσαί τα Δεσποίνη. Να πας στο καλό, στην ευχή του Χριστού και της Παναγίας.

Αγαπητέ μουσαφίρη καούρ εκάνερε τα χώρα νάμου. Αγαπητή επισκέπτη καλώς ήρθες στο χωριό μας.
Οι τσακώνοι είναι περήφανοι αθροίποι. Οι τσάκωνες είναι περήφανοι άνθρωποι.
Είναι αγαπούντε του γραφτοί τσαί τουρ άγραφοι νόμοι. Αγαπάνε τους γραππούς και τους άγραφους νόμους.
Έσι καοδεχούμενε σου χωζίς να ντι κολαντσέγγωι. Είσαι καλοδεχούμενός τους χωρίς να σε κολακεύσουν.
Είναι αγαπούντε πρεσσού τα πάστρα. Αγαπάνε πολύ την καθαριότητα.
Κά να περάρε εκιού τσαί οι κολέγοι ντι, για να μόλετε ταν άβα χρονία κίσου. Καλά να περάσεις εσύ και οι φίλοι σου για να έλθετε του χρόνου πάλι.

1.5 Τα τσακόνικα σήμερα

Η Ελληνική πολιτεία αποφάσισε το 1976 με το νόμο 309 τη γλωσσική ομογενοποίηση με τη διδασκαλία της κοινής νεοελληνικής. Στις μέρες μας οι κάτοικοι των χωριών της Τσακωνιάς χρησιμοποιούν τη νεοελληνική, μιας που αυτή διδάσκεται στα σχολεία τα νεότερα χρόνια. Μάλιστα από τις συνεντεύξεις έγινε γνωστό πως τα μεταπολεμικά χρόνια, ιδιαίτερα στη μεταπολίτευση οι δάσκαλοι των δημοτικών σχολείων της περιοχής απέτρεπαν τα παιδιά από το να μιλούν τη τσακόνικη, που τη περίοδο εκείνη μιλιόταν σχεδόν ως καθημερινή γλώσσα. Έτσι στη συνείδηση των παιδιών της εποχής εκείνης (που σήμερα αποτελούν την ομάδα των ανθρώπων που γνωρίζουν άριστα τη γλώσσα) επιβλήθηκε η κοινή νεοελληνική, αφήνοντας τη μητρική τους γλώσσα στη παρακμή. Πάραυτα, σε πείσμα της επιτηδευμένης άγνοιας των δασκάλων τους, ακόμα και σήμερα την χρησιμοποιούν σε καθημερινή βάση, κυρίως μεταξύ τους, σχολιάζοντας την καθημερινότητα, λέγοντας αστεία και περιγράφοντας στιγμές της ζωής στην ύπαιθρο. Δεν είναι λίγες οι φορές κατά τη διάρκεια της έρευνας πεδίου, έγινα μάρτυρας μιας τυχαίας στιχομυθίας του συνεντευξιζόμενου και ενός μέλους της οικογένειας ή περαστικού, που νομίζοντας πως δεν αντιλαμβάνομαι τη διάλεκτο σχολίαζαν σκωπτικά το γεγονός πως ερευνώ το συγκεκριμένο θέμα.

Η UNESCO συμπεριέλαβε τη διάλεκτο στον κατάλογο με τις γλώσσες υπό εξαφάνιση και μάλιστα με τη δήλωση πως έχουν απομείνει 300 περίπου ομιλούντες ανά τον κόσμο (<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>) με την πλειοψηφία τους να διαμένουν στο Λεωνίδιο. Οι περισσότεροι επίσημοι τοπικοί φορείς (δήμος, σύλλογοι) υποστηρίζουν πως οι ομιλούντες τη διάλεκτο είναι 1500 - 2000 φυσικά στη πλειονότητα τους μεγάλης ηλικίας (www.leonidion.gr). Σε αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονται οι παθητικοί γνώστες της Τσακωνικής που την κατανοούν αλλά δεν μπορούν να την εκφράσουν. Αυτή η κατηγορία αποτελείται αποκλειστικά από νέους και νέες που είτε διαμένουν μόνιμα στη περιοχή είτε έλκουν την καταγωγή τους από αυτή.

Τα τελευταία χρόνια είναι παραπάνω από εμφανές πως η κατάσταση με τη βιωσιμότητα της γλώσσας αλλάζει με τη ζυγαριά να γέρνει, ευτυχώς, προς την αναβίωσή της με αργά αλλά σταθερά και ποιοτικά βήματα. Αυτός ήταν και ο κύριος λόγος που κρίθηκε η συγγραφή της εργασίας αυτής απαραίτητη. Η αγάπη των Τσακωνών για την πατρίδα και τις παραδόσεις τους, η μεγάλη αύξηση τη τεχνολογίας του διαδικτύου, υπενθυμίζεται ότι πρόκειται για μια περιοχή δυσπρόσιτη, η τουριστική ανάπτυξη που ξεκίνησε να ανθεί στη περιοχή συνδυαστικά με την αντίληψη και την υιοθέτηση νέων εννοιών (που πραγματεύεται το μεταπτυχιακό αυτό) του σύγχρονου τουριστικού μάρκετινγκ, του εναλλακτικού τρόπου προώθησης και της τοπικής αναβίωσης, έφερε τη «υπό κίνδυνο εξαφάνισης» διάλεκτο μας ξανά στο προσκήνιο. Αυτό επιτεύχθηκε όχι μόνο αναθερμαίνοντας το ενδιαφέρον των ακαδημαϊκών και εξειδικευμένων με τη γλωσσολογία ή τη φιλολογία κύκλων, αντιθέτως ανακινώντας το ενδιαφέρον του απλού, καθημερινού παθητικού γνώστη ή εν δυνάμει ομιλητή να μαθητεύσει και να διδαχτεί τη γλώσσα με σύγχρονους τρόπους. Κρίνεται δηλαδή άξια προσπάθειας η δημιουργία μιας πολιτικής προώθησης του τουρισμού στη περιοχή με βάση τα τοπικά χαρακτηριστικά. Με την ευκαιρία της υπαγωγής της διαλέκτου στους καταλόγους της UNSECO θα μπορούσε να αποτελέσει τον κύριο φορέα που θα συμπεριλάβει όλα τα τοπικά πολιτιστικά στοιχεία και θα προσδώσει την απαραίτητη τουριστική υπόσταση, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Σύμφωνα με τις σύγχρονες πρακτικές προώθησης η αναβίωση και η ανάδειξη ιδιαίτερων τοπικών χαρακτηριστικών και η προβολή τους ως διαφοροποιητικά στοιχεία σε σχέση με άλλους προορισμούς αποτελούν ιδανικό σχεδιασμό για την δυναμική παρουσίαση ενός τόπου. (Κοκκώσης – Τσάρτας, 2001, 164). Η δυναμική της Τσακωνικής διαλέκτου θα μπορούσε να αποτελέσει τον κεντρικό άξονα όλων των άλλων άυλων πολιτιστικών

στοιχείων της Τσακωνικής κληρονομιάς εφόσον μέσα από τη γλώσσα παίρνουν μορφή έκφρασης. Για να πραγματοποιηθεί μια τέτοια στρατηγική προώθησης είναι απαραίτητο ο κύριος φορέας της να είναι ζωντανός, στη περίπτωση μας η διάλεκτος και να επηρεάζει δυναμικά την τοπική κουλτούρα.

Σε αυτή τη κατεύθυνση κινούνται οι επίσημοι τοπικοί φορείς, δήμος, κοινότητες και σύλλογοι αλλά και μεμονωμένα πρόσωπα με μαθήματα που παραδίδονται στα τοπικά σχολεία κυρίως τα δημοτικά, σε χώρους πολιτισμού και πολύ πρόσφατα εξ αποστάσεως, μέσω διαδικτύου με τη μορφή ασύγχρονης εκπαίδευσης. Το εξαιρετικά δραστήριο σωματείο «Τσακωνικά Αρχεία» παραδίδει ολοκληρωμένα μαθήματα της διαλέκτου, για αρχάριους αλλά και για προχωρημένους χρήστες, δια ζώσης στον πολιτιστικό χώρο «πύργος Τσικαλιώτη» αλλά οργανώνει και μαθήματα εξ αποστάσεως μέσω skype για τους ενδιαφερόμενους που ζουν μακριά. (<http://www.tsakoniararchives.gr>, 26/3/2017).

Στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ιδιαίτερα στο facebook έχουν συγκροτηθεί ομάδες Τσακωνών, από όλη τη χώρα, αλλά και από το εξωτερικό, όπου αναρτούν βίντεο με μαθήματα της διαλέκτου, με ανάγνωση κειμένων, μετάφραση προφορική και στη συνέχεια γραπτή πράγμα που εκτός από εξαιρετικά ενθαρρυντικό είναι και πολύ πρακτικό για την αμεσότητα και την ευκολία που προσφέρει. Ενδεικτικό του ενδιαφέροντος για την εκμάθηση της διαλέκτου είναι πως οι ομάδες που έχουν συγκροτηθεί στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι εξαιρετικά ενεργές (αναρτούν μαθήματα και ασκήσεις καθημερινά) και αριθμούν ήδη 500 -1000 μέλη, ενώ ξεκίνησαν να λειτουργούν μόλις προ λίγων μηνών.

Υψηλής αξίας δράση για την αναβίωση και την εκμάθηση της γλώσσας αποτελεί η δράση των Τσακωνών υπό την ονομασία «α γρούσσα νάμου ένι τα Τσακωνικά» (η γλώσσα μας είναι τα Τσακωνικά) μια δράση που χρηματοδοτήθηκε πλήρως από το κοινωφελές ίδρυμα Λάτση (ενδεικτικό της έκτασης που έχει λάβει η ανάγκη για τη διάσωση και την επικοινωνία της διαλέκτου) και από την ιδιωτική χρηματοδότηση των ντόπιων (ενδεικτικό της θέλησης και της αποφασιστικότητας τους) με σκοπό συστηματοποίηση και την πλήρη ψηφιοποίηση σχετικού υλικού. Αρχικά ψηφιοποιήθηκε το λεξικό του Μιχαήλ Δέφνερ (1923) το οποίο περιλαμβάνει 4650 λήμματα με ψηφιακά ηχογραφημένα την προφορά των λημμάτων και εμπλουτίζεται συνεχώς με νέα (<http://apps-dim-leonid.ark.sch.gr/>). Επιπρόσθετα έχει ηχογραφηθεί και ψηφιοποιηθεί πλήθος υλικού από γεροντότερους Τσακωνες που αρχικώς πρόσθεσε

πλούσιο και σπάνιο υλικό σχετικό με τη γλώσσα και επομένως συντέλεσε στη σύσφιγξη των δεσμών μεταξύ των ηλικιωμένων και των νέων της περιοχής, χρησιμοποιώντας ως συνεκτικό υλικό μεταξύ τους τη Τσακωνική γλώσσα (www.leonidion.gr). Παρόμοια προσπάθεια φαίνεται να έχει γίνει από κάποιους Τσακωνες στο portal <http://www.tsakoniantdialect.info/> και όπως περιγράφουν οι δημιουργοί της σελίδας (που είναι υπό κατασκευή) είναι αφιερωμένη στη τσακωνική διάλεκτο, στη γραμματική, το λεξιλόγιο και τη γλωσσολογική της ανάλυση.

Επίσης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί παραπάνω από αξιόλογη η προσπάθεια του σωματείου «*Τσακωνικά αρχεία*» που στόχο του αποτελεί η διάσωση και τεκμηρίωση της ιστορικής, λαογραφικής, γλωσσολογικής και γενικά της πολιτιστικής κληρονομιάς της Τσακωνιάς. Το αρχείο εκδίδει το περιοδικό σύγγραμμα «*Χρονικά των Τσακωνών*», διοργανώνει κάθε τέσσερα χρόνια το τσακωνικό συνέδριο με εξαιρετικά πλούσια θεματολογία και έγκριτους εισηγητές ακαδημαϊκού επιπέδου, τα οποία και διαθέτει στο κοινό μέσω της ιστοσελίδας του (www.tsakonianarchives.gr). Ενδεικτικό της ποιότητας του αποτελεί το γεγονός ότι το 2005 ο πρόεδρος της Ακαδημίας Αθηνών Εμμ. Ρούκουνας απέδωσε έπαινο στον πρόεδρο Κων. Τροχάνη για την πεντηκονταετή προσφορά τους στην πολιτιστική και επιστημονική προσφορά του σωματείου (www.tsakonianarchives.gr). Η συμμετοχή του στη προώθηση της διαλέκτου μεταξύ των νέων, στις μέρες μας είναι σημαντική ιδιαίτερα με τη διατήρηση και ελεύθερη πρόσβαση στα αρχεία του μέσα από το διαδίκτυο.

Στο σημείο αυτό θα κλείσουμε την αναφορά στη γλώσσα στο τρόπο που αυτή διήλθε από την κλεψύδρα της ιστορίας και που επιβιώνει στις μέρες μας με την αναφορά στον Maxim Kisilier, καθηγητή γλωσσολογίας και διευθυντή του Ινστιτούτου νεοελληνικών σπουδών στο πανεπιστήμιο της Αγ. Πετρούπολης. Ο Kisilier ερευνά τη διάλεκτο τα τελευταία έξι έτη, πραγματοποιώντας επιτόπιες έρευνες για τη βιωσιμότητα της γλώσσας, συγκρίνοντας τα αποτελέσματα με τη γραμματική του Κωστάκη και ανακοινώνοντας τα αποτελέσματα της έρευνας του σε ημερίδες και συνέδρια προσθέτοντας νέα στοιχεία στις ελληνικές έρευνες. Ως γνώστης της γλώσσας αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση για τους νέους μελετητές, του πόσο εύκολα κάποιος που γνωρίζει τη νεοελληνική μπορεί να διδαχτεί σε μικρό χρονικό διάστημα τη Τσακωνική σε ικανοποιητικό βαθμό. Στο 8ο τσακωνικό συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο Λεωνίδιο τον Σεπτέμβριο του 2016 ο καθηγητής Kisilier με την συνδρομή των συνεργατών του από το πανεπιστήμιο της Αγ. Πετρούπολης παρουσίασε διάλεξη για την ανάγκη και τον τρόπο δημιουργίας ενός corpus της Τσακωνικής

διαλέκτου έργο πολύ σημαντικό στο οποίο, πλην της εξαιρετικής δουλειάς που γίνεται στα Τσακωνικά Αρχεία, επιδίδεται και ο ίδιος με την επιστημονική του ομάδα. (<https://www.youtube.com/watch?v=Q6oWEqR0hTM>).

Για το τέλος θα αναφερθούμε σε μια επίσης σύγχρονή μας προσπάθεια για την συνειδητοποίηση των νέων που έχουν τη παθητική γνώση της γλώσσας. Πρόκειται για ένα ντοκιμαντέρ με θέμα τη τσακωνική διάλεκτο και το πώς αισθάνονται οι ηλικιωμένοι Τσακωνες βλέποντας τη μητρική τους γλώσσα να χάνεται. Προβλήθηκε στο 13ο φεστιβάλ ντοκιμαντέρ Θεσσαλονίκης το 2011 και αποδεικνύεται από τις αντιδράσεις που προκάλεσε η προβολή του ακόμα και από άτομα που δεν σχετίζονται με τον τόπο, ότι συνέβαλε και αυτό με το ποσοστό του στην περαιτέρω ευαισθητοποίηση του κόσμου της Τσακωνιάς. Τη ταινία αυτή δημιούργησε η Ελισσάβητ Λαλουδάκη, φιλόλογος, με σπουδές στο θέατρο και τη μουσική και ο Massimo Pizzocaro φωτογράφος και σκηνοθέτης. Στις συνεντεύξεις της η δημιουργός περιγράφει μεν τη διάλεκτο σε φθίνουσα κατάσταση αλλά συγχρόνως (για την περίοδο που γυρίστηκε) το ενδιαφέρον έχει αναθερμανθεί, όχι μόνο για την συγκέντρωση υλικού αλλά για τη διατήρηση της ως ζωντανή, ομιλούσα διάλεκτος. Σε αυτό, λέει η Λαλουδάκη, έχει συμβάλει τα μέγιστα το ενδιαφέρον της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας και του εξωτερικού, όπως το παράδειγμα του Kisilier. (<http://tsakonika.happyant.tv/extras.html>).

1.6 Τσακωνική ως εργαλείο ανάπτυξης

Η διατήρηση της Τσακωνικής γλώσσας, ο κοινωνικός δηλαδή αυτοματισμός που είχε αναπτυχθεί εδώ και εκατοντάδες χρόνια στη περιοχή, μέσα από κοινωνικούς και τοπικούς φορείς, λαμβάνοντας υπόψη σύγχρονες τάσεις και πρακτικές αποτελεί εργαλείο ανάπτυξης των τοπικών κοινωνιών. Αυτό έχει γίνει σαφές από τα πρώτα κιόλας χρόνια αλλά η αίσθηση είναι εντονότερη με τα αποτελέσματα ενθαρρυντικά, τα τελευταία χρόνια ολοένα και περισσότεροι νέοι ασχολούνται με την πολιτιστική κληρονομιά τους.

Για παράδειγμα τα τελευταία χρόνια, αρκετές δράσεις του «αρχείου της Τσακωνιάς» που σκοπό έχουν να αναθερμάνουν το ενδιαφέρον των νέων και των παιδιών για τη γλώσσα έχουν και άλλα θετικά αποτελέσματα ή θα μπορούσαν να έχουν με μια ελάχιστη διαφοροποίηση στη διαχείρισή τους. Για να γίνει περισσότερο

κατανοητό και για την ορθότερη και ολοκληρωμένη άποψη του αναγνώστη σχετικά με τις σημερινές δράσεις που, χρησιμοποιώντας ως κεντρικό χαρακτηριστικό τη τσακωνική γλώσσα, θα παρατεθούν μερικά παραδείγματα του τελευταίου εξαμήνου.

Τα μαθήματα τσακωνικής διαλέκτου που οργάνωσε και πραγματοποίησε το σωματείο «τσακωνικά αρχεία» το 2016 με τη ενεργό συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, ολοκλήρωσαν τον πρώτο κύκλο τους τον Ιούνιο του 2016 με αρκετά μεγάλη επιτυχία. Το πρόγραμμα περιλάμβανε όχι μόνο μαθήματα γραμματικής και συντακτικού αλλά και λαογραφίας.

- Το ενδιαφέρον των κατοίκων ήταν τέτοιο που ο δεύτερος κύκλος τον Οκτώβριο του 2016 και συνεχίζεται ακόμα και σήμερα με δύο διδακτικές ώρες εβδομαδιαία και δυνατότητα παρακολούθησης των μαθημάτων εξ αποστάσεως μέσω skype (<http://www.tsakoniararchives.gr>).
- Μεταφέροντας τη προσωπική μου εμπειρία υποστηρίζω ενθέρμως τη προσπάθεια αυτή αφού συνεργάστηκα με ανθρώπους σχετικά μικρής ηλικίας, μεταξύ δεκαπέντε και σαράντα πέντε ετών, που αποφάσισαν με θέρμη και πολύ αφοσίωση να αφιερώσουν χρόνο για να διδαχθούν αλλά και να διδάξουν κάτι που αφορά στην ταυτότητα τους.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που μου έδωσε ο υπεύθυνος για την οργάνωση και τη τεχνική υποστήριξη μαθημάτων από τα Τσακωνικά Αρχεία, Γιάννης Χριστοδούλου, ομιλούντες τη διάλεκτο ως μητρική τους γλώσσα είναι περίπου πεντακόσιοι (εννοεί άριστη χρήση με πλήρεις γραμματικές γνώσεις) ενώ τέσσερις χιλιάδες καταλαβαίνουν και μιλούν στο 80%. Από τους κάτοικους του Λεωνιδίου που δεν μιλούν την διάλεκτο, πάρα μόνο γνωρίζουν να εκφέρουν λίγες προτάσεις, πάνω από τους μισούς είναι παθητικοί γνώστες. Αρκετό ενδιαφέρον παρουσιάζει το εύρος των ηλικιών και πως αυτό επηρεάζει την συμμετοχή του κόσμου στα μαθήματα της διαλέκτου. Ξεκινώντας από τη παιδική ηλικία, το ενδιαφέρον είναι μεγάλο μέχρι και την εφηβεία. Από εκεί μέχρι και την ηλικία των 25 ετών δεν υπάρχει σχεδόν κανένα ενδιαφέρον για εκμάθηση (σε όποια μορφή), ενώ μετά από αυτή την ηλικία και μέχρι τα 40 υπάρχουν αρκετά άτομα που δηλώνουν τη θέληση να συμμετάσχουν αλλά στη πορεία των μαθημάτων λόγοι κοινωνικοί, οικογενειακοί και επαγγελματικοί τους αναγκάζουν να μην παρακολουθούν ενεργά. Μετά τα 40 χρόνια η κατάσταση αλλάζει σημαντικά μιας που ενδιαφέρεται πολύ μεγαλύτερος αριθμός ανθρώπων, όσοι δε από αυτούς συμμετείχαν σε κάποια μαθητική διαδικασία το έκαναν πιο ενεργά από τους άλλους και με μεγαλύτερη διάρκεια. Στο πρώτο χρόνο λειτουργίας των οργανωμένων μαθημάτων η

συμμετοχή στα ζωντανά μαθήματα έφτασε τους 30 μαθητές ενώ σε αυτά που έγιναν μέσω Skype συμμετείχαν 10. Αξίζει να σημειωθεί πως το εκπαιδευτικό έτος που διανύουμε (2016-2017) είναι η πρώτη καλά οργανωμένη προσπάθεια μαθημάτων και με την ελάχιστη διαφήμιση εκ μέρους του σωματείου.

Την 25η Μαρτίου 2016 ξεκίνησε ένας κύκλος εκδηλώσεων με τον δηλωτικό για τους στόχους του τίτλο «σμιλεύοντας το μέλλον», με αφορμή την επέτειο της Επανάστασης και χρησιμοποιώντας ημερομηνίες – σταθμούς σημαντικών ιστορικών γεγονότων παρουσιάζει διαλέξεις που αφορούν στη τοπική ιστορία με κεντρικούς ομιλητές έγκριτους ιστορικούς, λαογράφους ή τοπικούς ερευνητές. Απώτερος σκοπός είναι η γνωριμία της τοπικής κοινωνίας με την ιστορία τους, η σωστή τοποθέτηση του τόπου σε σχέση με τις μεγάλες στιγμές της ελληνικής ιστορίας και η εμβάθυνση στα έθιμα, τις παραδόσεις και τις τοπικές τελετές . Στην ιστοσελίδα του σωματείου, συγκεκριμένα στο τομέα των εκδηλώσεων είναι εμφανές πως οι εκδηλώσεις αυτές είναι ποικίλες, πλούσιες και με αρκετά μεγάλη συμμετοχή από το κοινό, γεγονός που δείχνει για ακόμη μια φορά το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας για την ιστορία της, τις παραδόσεις και τον τρόπο που αυτές συμβάλουν στη κοινωνική συνοχή.

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός της τέλεσης Αρχιερατικών Λειτουργιών σε μεγάλες θρησκευτικές γιορτές με τους ιερείς να τελούν ολόκληρη τη λειτουργία στη Τσακωνική διάλεκτο. Δεν είναι λίγες οι φορές που το περασμένο έτος, όχι μόνο στο Λεωνίδιο, που λόγω του μεγάλου πληθυσμού θα είχε και ενδιαφέρον, αλλά και σε μικρότερα χωριά ιδιαίτερα σε γιορτές που τιμάται ο τοπικός άγιος – προστάτης τελούνται οι λειτουργίες με αυτό τον τρόπο. Αυτό από μόνο του ως γεγονός είναι άξιο λόγου, όμως αν εξεταστεί από ερευνητικής πλευράς αποκτά ιδιαίτερο βάρος γιατί τονίζει το ενδιαφέρον του τοπικού κοινού για τη διατήρηση της γλώσσας και την ιδιαίτερα θετική άποψη και εκτίμηση του κόσμου που έχει πλέον δημιουργηθεί προς αυτή.

Κατά τη διάρκεια του εορτασμού της Πρωτοχρονιάς του 2017 το σωματείο προσέφερε στα παιδιά του Λεωνιδίου την αφήγηση παραμυθιών μεταφρασμένων στη τσακωνική με παράλληλη παρουσίαση μουσικοχορευτικού δρώμενου σχετικού με το παραμύθι . Η δράση ονομάστηκε «το σπίτι των παραμυθιών» «α τσέα με τα παραμύθια» και περιλάμβανε την αφήγηση κλασικών παραμυθιών και στις δύο γλώσσες με αμφίδρομες δράσεις και κατασκευές με σκοπό να τονιστεί και να γίνει απόλυτα κατανοητή η τσακωνική με τρόπο σύγχρονο, αποδεκτό ακόμα και από παιδιά. Το

ενδιαφέρον ήταν τέτοιο που δόθηκαν πολλαπλές παραστάσεις τόσο στο Λεωνίδιο όσο και στον Τυρό.

(<http://www.tsakoniararchives.gr>

<https://www.youtube.com/watch?v=fMFBLwr08R8>)

2.3 Η λογοτεχνία της Τσακωνιάς

Με αυστηρούς επιστημονικούς όρους λογοτεχνία στη Τσακωνική διάλεκτο δεν υπάρχει, ούτε υπήρξε ποτέ στο πολυετές παρελθόν της. Αν καταγράφαμε υλικό πολιτιστικού ενδιαφέροντος με το αγγλοσαξωνικό σύστημα και όχι με το γερμανικό, τότε θα θεωρούνταν οι λαϊκές παραδόσεις ως προφορική λογοτεχνία. Στη περίπτωση αυτή, το υλικό που έχει συγκεντρωθεί εδώ και αρκετά χρόνια είναι αρκετά πλούσιο και θα μπορούσαμε να πούμε πως, κατά αντιστοιχία μιας ελάχιστα διαδεδομένης διαλέκτου, είναι αρκετό. Όμως πριν επεκταθούμε σε αυτές τις απογεγραμμένες πληροφορίες ας παραθέσουμε τις ελάχιστες περιπτώσεις τσακωνικής λογοτεχνίας, γραμμένης απευθείας στη διάλεκτο.

Η πρώτη περίπτωση είναι ένα μικρό διήγημα του ποιητή Γιώργου Στρατήγη. Ο Στρατήγης, γεννήθηκε στις Σπέτσες και μεγάλωσε στον Πειραιά, όμως η καταγωγή του ήταν από τη Καστάνιτσα. Κατά τη διάρκεια των παιδικών του χρόνων επισκεπτόταν συχνά το χωριό καταγωγής του για να δει συγγενείς και να ξεκουραστεί στο ορεινό περιβάλλον. Εκεί έμαθε να μιλάει τσακωνικά, μιλώντας με συνομήλικους του παππού του με τον οποίο διατηρούσε μια ιδιαίτερη σχέση, τον θαύμαζε και τον αγαπούσε. Ακούγοντας ιστορίες γεμάτες δόξα και κατορθώματα των παππούδων της επανάστασης και παραμύθια με όντα μυθικά, βγαλμένα από τις μακραίωνες παραδόσεις της Τσακωνιάς, έμαθε να μιλάει τσακωνικά. Με το ταλέντο που διέθετε και τη μόρφωσή του που απέκτησε στη νομική μεγαλώνοντας στον Πειραιά έγραψε, μεταξύ άλλων σημαντικών και γνωστών έργων του, το τσακωνικό διήγημα «η Τσουράνα». Γι' αυτόν η ήδη φθίνουσα πορεία της διαλέκτου αποτελούσε μείωση της εθνικής κληρονομιάς, εκτός από μητρική του γλώσσα, την αντιλαμβανόταν ως γλωσσικό θησαυρό που για τη διάσωση του, η λογοτεχνία αποτελεί μονόδρομο. Η απόφαση του Στρατήγη να συγγράψει στη τσακωνική έκανε την αρχή για να μετατραπεί η γλώσσα από προφορική σε λογοτεχνική. Όπως γράφει και σε επιστολή του στον Δέφνερ «με ενανούριζε πολλές φορές η πολύφθογγο, σφιχτή, ηχηρά, και πλούσια προσωδία της.....έλαβα την απόφαση να συγγράψω όταν εδιάβασα τα ωραία παραμύθια και

εφυλλομέτρησα το θαυμάσιο λεξικό σας με τις έξι χιλιάδες λέξεις και το λαογραφικό θησαυρό σας». Πρόκειται για ένα έργο ηθογραφικό που γράφτηκε με αφορμή ένα περιστατικό που συνέβη στη Καστάνιτσα το Δεκαπενταύγουστο του 1926, γραμμένο στο ιδίωμα της Καστάνιτσας που περιγράφει με δικό του τρόπο τις κλειστές κοινωνίες της εποχής. Γράφτηκε στο τέλος της ζωής του ποιητή, πιθανόν να ήταν και το τελευταίο του (Γ. Στρατήγη, 31).

Το δεύτερο, όχι απαραίτητα χρονολογικά μιας και γράφτηκε σχεδόν έναν αιώνα αργότερα (περίπου το 1990), αλλά σίγουρα στην αρτιότητά του ως λογοτεχνικό κείμενο, γράφτηκε επίσης από Καστανιστιώτη, τον Δημ. Χούπη και πρόκειται για ένα ιστορικό διήγημα με διαλεκτική μορφή, γραμμένο επίσης στο ιδίωμα της Καστάνιτσας με διπλό σκοπό. Ο ένας για να τονίσει τις συγκρούσεις των Τσακώνων και συγκεκριμένα των Καστανιστιωτών με τις ορδές του Ιμπραήμ και συγχρόνως την αναβίωση της λογοτεχνικής πλευράς της διαλέκτου και εν τέλει να αποτελέσει δείγμα μελέτης για τους σύγχρονους μας γλωσσολόγους (Δ. Χούπης, 11). Ο Δημήτριος Χούπης αποτελεί έναν από τους σπουδαιότερους μελετητές της τσακωνικής κουλτούρας, πολυγραφότατος, με άρτια δομημένες μελέτες, αξιόλογη και πέραν κάθε αμφισβήτησης έρευνα πεδίου στη λαογραφία ολόκληρης της περιοχής, στη γλώσσα αλλά και στα ήθη και έθιμα της. Η παρακαταθήκη του είναι αρκετά πλούσια και πολύτιμη μιας που μετά το θάνατό του ελάχιστοι ακολούθησαν το παράδειγμα του με την ίδια ζέση και πίστη, τουλάχιστον μέχρι πριν λίγα χρόνια. Μετά από έρευνες αρκετών ετών συνέγραψε σε δύο τόμους την «ιστορία και λαογραφία της Καστάνιτσας» το 1983 ο πρώτος και το 1988 ο δεύτερος, που αποτέλεσαν και την απαρχή όποιος σοβαρής και με επιστημονικό υπόβαθρο προσπάθειας καταγραφής της ιστορίας και των εθίμων της Καστάνιτσας αλλά και της ευρύτερης περιοχής (Χούπης, 12). Αργότερα σειρά είχε το προαναφερθέν μυθιστόρημα στη τσακωνική διάλεκτο, το μοναδικό στο είδος του των σύγχρονων ετών (τουλάχιστον μέχρι την συγγραφή της εργασίας αυτής, διότι η έρευνα πεδίου έδειξε αρκετούς που έχουν ήδη ξεκινήσει την ίδια πορεία) το οποίο γράφτηκε το 1990 και ένα χρόνο αργότερα εμπλουτίστηκε με ένα ανάπτυπο δεύτερο τμήμα του που ονομάστηκε «τα παραλειπόμενα της Τσακωνιάς». Το ανάπτυπο αυτό είναι εξαιρετικά πλούσια πηγή ιστορικών στοιχείων για την ευρύτερη περιοχή της Τσακωνιάς, τα γλωσσικά της ιδιώματα, την ιστορία του τσακωνικού χορού και τέλος μια ευρεία αναφορά στο Β΄ τσακωνικό συνέδριο. Στον επίλογο του έργου παραθέτει τρόπους και μέτρα που πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να διατηρηθεί, να προβληθεί και να αναβαθμιστεί η πολιτιστική κληρονομιά των χωριών μας μεταξύ των οποίων προτείνει τη χρήση

οπτικοακουστικών μέσων. Αυτό καταδεικνύει την έντονη ανάγκη που υπήρχε προ εικοσαετίας για το σκοπό αυτό και την αντιμετώπιση του προβλήματος με θετικό τρόπο χρησιμοποιώντας κάθε σύγχρονο μέσο. Αργότερα ακολούθησαν κι άλλα βιβλία ιστορικά όπως το «ιστορικά και παραδόσεις της Σίταινας» αλλά και λαογραφικά, που αποτέλεσαν ακόμα και σήμερα σπουδαίες καταγραφές επαγγελματικών πρακτικών όπως το «καμινιαραίοι και υλοτόμοι» μια σπάνια συλλογή επαγγελματικών πρακτικών και συντεχνιακών κανόνων που ακολουθούσαν τα κατεξοχήν τοπικά επαγγέλματα, των ασβεστοπαραγωγών και των υλοτόμων του δάσους. Ακολούθησε μια ποιητική συλλογή έμμετρων ποιημάτων και πεζών γραμμένα από τον ίδιο στο γλωσσικό ιδίωμα της Καστάνιτσας με μετάφραση στην νεοελληνική και όπως γράφει ο βραβευμένος από την Ακαδημία Αθηνών Κωστής Τσούχλος στον πρόλογο του έργου «δεν διεκδικεί ποιητικές δάφνες, αλλά προσπαθεί να διατηρήσει τη τσακωνική ως ζωντανό στοιχείο και όχι ως ζωντανό μνημείο». (Χούπης, 1993). Στη συνέχεια, μια συλλογή από εύθυμα διηγήματα που είχε συγκεντρώσει κατά τη διάρκεια της λαογραφικής του έρευνας που την ονόμασε «χωρατά στα τσακωνοχώρια» επίσης γραμμένα στη διάλεκτο, αυτούσια όπως τα άκουσε από τους γεροντότερους ομιλητές και με μετάφραση δίνοντας έτσι τους νεότερους όχι μόνο στοιχεία της γλώσσας αλλά και μια εικόνα της καθημερινότητας των περασμένων ετών. Το 1996 εκδίδεται ένα σημαντικό βιβλίο από τα «εκπαιδευτήρια Πλάτων» τα «λαογραφικά της μεσαιωνικής τσακωνιάς», ένα πιο ολοκληρωμένο ιστορικό, λαογραφικό δοκίμιο, με πλουσιότερες βιβλιογραφικές αναφορές, μεγαλύτερη τεκμηρίωση και περισσότερο θεματικό εύρος. Το έτος 2000 και σε προχωρημένη ηλικία μετέφρασε απευθείας από το χειρόγραφο, το διήγημα του Γεωργίου Στρατήγη «η τσουράνα» από τη τσακωνική στη νεοελληνική, επιμελήθηκε το σχολιασμό και την έκδοση του αφήνοντας ένα ακόμα σημαντικό κομμάτι στη τσακωνική λογοτεχνία και παράδοση.

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη, παρά το ότι η εργογραφία τους ξεπερνά τα όρια της λογοτεχνίας και ανήκει στην έρευνα και τη μελέτη, στους δύο μεγαλύτερους τσακωνολόγους επιστήμονες και το συγγραφικό τους έργο, που χωρίς αυτούς είναι πολύ πιθανόν να μην υπήρχε τόσο πλούσια καταγραφή της προφορικά σωζόμενης διαλέκτου. Ο Μιχαήλ Δέφνερ και ο Θανάσης Κωστάκης. Η αναφορά σε αυτούς γίνεται συγχρόνως μιας που το έργο τους είναι παραπλήσιο με κυριότερα και σημαντικότερα έργα τη γραμματική της τσακωνικής διαλέκτου και το τσακωνικό λεξικό με αυτό του Θανάση Κωστάκη να βραβεύεται από την ακαδημία Αθηνών. Επίσης, πολύ σημαντική είναι η έρευνα του για τους τσακωνικούς πληθυσμούς της Προποντίδας Βάτικα και

Χαβουτσι, το 1979, χωριά που μέχρι τότε δεν ήξερε κανείς ότι είναι ενεργοί ομιλητές της διαλέκτου. Οι διατριβές τους, τόσο του Δέφνερ αλλά περισσότερο του Κωστάκη έχουν τέτοιο βάθος και ποιότητα που ακόμα και σήμερα θεωρούνται αξιόπεραστες αλλά και θησαυρούς γνώσεων για τους μετέπειτα μελετητές. Επίσης άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως δεν στάθηκαν στα στενά ακαδημαϊκά πλαίσια αλλά συνέβαλαν με τον τρόπο τους στη διατήρηση και την αναβίωση του πολιτιστικού στοιχείου και με άλλο συγγραφικό έργο, όπως για παράδειγμα η παρουσίαση ενός παραμυθιού (για παιδιά της εποχής εκείνης) από τον Μ. Δέφνερ με τίτλο «η πεντάμορφη του κόσμου» με μετάφραση. (www.tsakoniararchives.gr).

Ο Maxim Kisilier σε άρθρο του για την Ευρωπαϊκή Εταιρία Νεοελληνικών σπουδών που αφορά στην λογοτεχνία στις νεοελληνικές διαλέκτους περιγράφει με σαφήνεια πως οι πρώτες προσπάθειες δημιουργίας λογοτεχνικού έργου στη τσακωνική έγιναν από τον Κωστάκη, με θεατρικά έργα, τραγούδια και μοιρολόγια ενώ στα νεότερα χρόνια σημαντικό έργο είχε να παρουσιάσει η Αρτεμησία Μερκουριάδου με διηγήματα και ποίηση. Η άποψη που διαμορφώνει ο καθηγητής είναι πως ποτέ δεν υπήρξε γραπτή μορφή τσακωνικής διαλέκτου και όταν αυτή δημιουργήθηκε στα νεότερα χρόνια είχε αρκετά λάθη γραμματικής. Σημαντική δουλειά, όπως αναφέρει έχει γίνει στις μεταφράσεις του Ευαγγελίου που έγιναν πριν 25 περίπου χρόνια, το Ευαγγέλιο της Αγάπης και η λειτουργία του Δεκαπενταύγουστου, ενώ εξαιρετικό είναι πως η ανάγνωση τους σήμερα αποτελεί μια σπουδαία παράδοση της περιοχής (http://www.eens.org/EENS_congresses/2010/Kisilier_maxim.pdf).

Από όλα τα παραπάνω προαναφερθέντα είναι σαφές πως η τσακωνική διάλεκτος δεν διαθέτει τεράστιο λογοτεχνικό πλούτο, πεζά και ποιήματα σε αριθμό και ποιότητα ικανά να αποτελέσουν χαρακτηριστικό δείγμα πολιτισμού γύρω από αυτή. Όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε πως οι πρώτες γραπτές μελέτες έγιναν στις αρχές του 20ου αι. και τα πρώτα δειλά, συγγραφικά έργα εμφανίστηκαν στο τέλος του δεύτερου μισού του. Η διάλεκτος για αιώνες επιβίωνε μόνο μέσα από τον προφορικό λόγο και τις προφορικές παραδόσεις (τραγούδια, ανέκδοτα, παραμύθια) και είναι πραγματικά τιτάνιο το λαογραφικό έργο συλλογής αυτών τα τελευταία χρόνια. Επίσης ίδιου μεγέθους θεωρείται και το σύγχρονο έργο παραγωγής λογοτεχνικών κειμένων ή ποιημάτων στη τσακωνική (και όχι μεταφράσεων από τη νεοελληνική), γεγονός στο οποίο θα αναφερθούμε και παρακάτω στα πλαίσια της έρευνας.

1.8 Ο Τσακωνικός χορός

Ο τσακώνικος χορός παρά το μονότονο σκοπό του και το πολύ μικρό αριθμό κατοίκων που απευθύνεται είναι μεγάλης φήμης και μάλιστα διδάσκεται ως από τους σημαντικότερους της ελληνικής παράδοσης. Πρόκειται για κλειστό χορό (ακριβώς έτσι μου τον περιέγραφαν και στην έρευνα μου οι γεροντότεροι «κλειστέ» κάνοντας χρήση της διαλέκτου, κανείς δεν τον ανέφερε ως τσακώνικο) και χορεύεται με το δεξί χέρι του δεύτερου κάτω από το αριστερό του πρώτου με τα δάχτυλα σταυρωτά και σφιγμένα. Πιθανόν η πολύ κοντινή απόσταση μεταξύ των χορευτών, λόγω της λαβής, τα σφιχτά πλεγμένα δάχτυλα και η μηδενική ευχέρεια κινήσεων έδωσαν το όνομα αυτό στον χορό. Δημιουργώντας ελικοειδή κυκλίσματα (δίπλες), ο πρώτος του χορού γυρίζει με την πλάτη προς τους υπόλοιπους. Κατόπιν, η ίδια κίνηση γίνεται αντιθέτως, περνώντας μπροστά από τους χορευτές του κύκλου. Μεταξύ πρώτου και δευτέρου υπάρχει ένα μαντήλι έτσι ώστε να επιτρέπει την ελευθερία κινήσεων στον πρώτο για να οδηγεί το σύνολο. Στην επόμενη κίνηση, στον αργό ρυθμό το σύνολο δημιουργεί ένα σαλιγκάρι, το οποίο ξεδιπλώνεται όταν ο ρυθμός ενταθεί. Στην ουσία δεν πρόκειται για χορό με την έννοια που όλοι γνωρίζουμε αλλά περισσότερο για ένα δρώμενο, μια κατά κάποιο τρόπο ιερουργία μεταξύ των χορευτών. Αυτό γίνεται περισσότερο απτό στη περίπτωση που βρεθεί κάποιος στην ευχάριστη θέση να παρακολουθήσει ένα τσακώνικο γλέντι στο τελείωμα του. Είναι παράδοση κάθε φορά να χορεύεται στο τέλος ένας τσακώνικος με τους συμμετέχοντες να κλείνουν με αυτή τη μικρή τελετουργία τη γιορτή τους. Σύνηθες είναι να χορεύεται χωρίς τη συνοδεία οργάνων και οι χορευτές να τραγουδούν το σκοπό δίνοντας ακόμα περισσότερη ένταση στο δρώμενο αυτό.

Η γοητεία που ασκεί στους μελετητές όσο και στους δάσκαλους χορού οφείλεται στις αναπόδεικτες θεωρίες για την αρχαιοελληνική του προέλευση. Οι απόψεις για την προέλευση του ποικίλουν με αυτή της Δώρας Στράτου να υποστηρίζει πως πρόκειται για τον χορό του Θησέα στη προσπάθεια του να βγει από τον λαβύρινθο, ενώ ο Σακελλαρίου υποστηρίζει πως είναι ο αρχαίος χορός Γέρανος, ο ιερός χορός του Απόλλωνα στη πάλη του με τον Πύθωνα των Δελφών. Το μόνο σίγουρο είναι πως όλα τα παραπάνω, όπως και πολλά άλλα που δεν είναι απαραίτητο να αναφερθούν, αποτελούν αφηγήσεις της εθνικιστικής συγκρότησης της λαογραφίας και ανήκουν στη ρομαντική διάθεση των παλαιότερων μελετητών απέναντι στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό δημιουργώντας την νεότερη εθνική αφήγηση και σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν αποδεδειγμένα στοιχεία. (<http://ayla.culture.gr/?p=426>)

Οι Τσάκωνες είναι περήφανοι (και) για το χορό τους, που δυστυχώς είναι μόνο ένας και με ένα σκοπό. Αυτό συμβαίνει και με τα τραγούδια. Ελάχιστα διασώθηκαν και έχουν καταγραφεί από τους ερασιτέχνες λαογράφους της περιοχής μας. Γεγονός είναι πως ακόμα και σήμερα όλες οι χοροεσπερίδες και οι εορτασμοί που περιλαμβάνουν χορούς στην περιοχή, αρχίζουν και τελειώνουν με τον τσακώνικο χορό.

Όπως όμως αναφέρει και η Χείλαρη στη πρόταση της για την συμπερίληψη του Τσακώνικου χορού στον εθνικό κατάλογο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς : «ο Τσακώνικος χορός συνιστά μια ζωντανή πραγματικότητα στις γιορτές και τις εκδηλώσεις της περιοχής. Είναι «ο δικό νόμου χορό» (δηλ. ο δικός μας χορός), μια πολιτισμική έκφραση που ενισχύει τη βαθιά εδραιωμένη αίσθηση τοπικής ταυτότητας κάνοντας όλους εμάς τους Τσάκωνες περήφανους. Υπενθυμίζει στα μέλη της κοινότητας την κοινή κληρονομιά, την αίσθηση του «συνανήκειν», της κοινής μνήμης και ταυτότητας».

<http://ayla.culture.gr/?p=426>

1.9 Η αρχιτεκτονική

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι Τσάκωνες ανέπτυξαν ιδιαίτερη εμπορική δραστηριότητα από το πρώτο μισό του 18^{ου} αι. μέχρι και τα χρόνια της επανάστασης. Οι απόδημοι Τσάκωνες, οι πλοιοκτήτες αλλά και εύποροι κάτοικοι του Λεωνιδίου μετέφεραν τον πλούτο τους στη γενέτειρα τους δημιουργώντας έτσι οικονομική ευμάρεια. Η αίσθηση αυτή του πλούτου και η επαφή με τα μεγάλα αστικά κέντρα της εποχής δημιούργησε στους Τσάκωνες την ανάγκη για αστικοποίηση του καθημερινού τους βίου. Κύριος τομέας οικονομικής άνθισης και επίδειξης πλούτου έγινε η οικοδομική δραστηριότητα.

Οι εύποροι Τσάκωνες επιδείκνυαν τα εμπορικά τους κέρδη μέσα από τις αρχοντικές οικίες που ανοικοδομούσαν με τα πρότυπα της εποχής, συνδυασμένα με παραδοσιακά τοπικά στοιχεία. Έτσι το Λεωνίδιο και ο Πραστός, φυσικά και τα άλλα Τσακωνοχώρια σε μικρότερο βαθμό, απέκτησαν μεγάλο αριθμό αρχοντικών πυργόσπιτων δείγματα υψηλής αρχιτεκτονικής και αισθητικής. Ακόμα και σήμερα σώζονται μόνο στο Λεωνίδιο 120 περίπου τέτοια αρχοντικά. Κάποια από αυτά ανήκουν στη δημοτική περιουσία, λίγα έχουν αναπαλαιωθεί πλήρως ενώ υπάρχουν και ελάχιστα που έχουν μετατραπεί σε πολυτελείς ξενώνες από ιδιώτες επενδυτές. Σαν παράδειγμα

θα αναφέρουμε τον πύργο του Τσικαλιώτη, ιδιοκτησίας του δήμου. Η αναπαλαίωση του βραβεύτηκε από τη Διεύθυνση πολιτιστικών δραστηριοτήτων της Ε.Ο.Κ. ενώ σήμερα φιλοξενεί περιοδικές εκθέσεις τέχνης, μόνιμες συλλογές λαογραφικού ενδιαφέροντος και ποικίλες πολιτιστικές δραστηριότητες. Το κτίσμα, χαρακτηριστικό δείγμα της τοπικής αρχιτεκτονικής, είναι μια διώροφη κατασκευή με τετράριχτη στέγη και πολλά παράθυρα. Οι σκεπασμένοι εξώστες (χαγιάτσια στη ντοπιολαλιά ή ξουστάγια στη Τσακωνική) είναι τουλάχιστον δύο και στο υπόστεγο που δημιουργούν στο χώρο του ισόγειου (κατώι) υπάρχουν χτιστές καμάρες που χρησιμεύουν για τη φύλαξη των ζώων αλλά και σε ξεχωριστό χώρο φύλαξης τροφίμων. Το πυργόσπιτο διαθέτει κυκλικό προμαχώνα, τουφεκίστρες, «ζεματίστρες» για την απώθηση εισβολέων και φυσικά πηγάδι για την αυτονομία του. Οι μαντρότοιχοι των σπιτιών της περιοχής είναι ψηλοί, και οι αυλές συνήθως διαθέτουν ανθόκηπο. Στο εσωτερικό, ο διάκοσμος είναι εντυπωσιακός, οι τοίχοι είναι ζωγραφισμένοι με παραστάσεις υπαίθρου ή της θάλασσας. Ιδιαιτερότητα έχουν και τα ταβάνια που είναι ξυλόγλυπτα και διακοσμημένα με ποικιλία χρωμάτων. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως υπήρχαν ακόμα και δωμάτια «ασφαλείας» για τις γυναίκες στη περίπτωση πειρατικών επιθέσεων, γεγονός που δείχνει τη συχνότητα με την οποία γίνονταν αυτές. Επίσης φημισμένα αρχοντικά πυργόσπιτα είναι το αρχοντικό του Χιώτη (πρόγονου του συνθέτη) και του Χατζηπαναγιώτη, τα οποία έχουν μετατραπεί σε ξενώνες από ιδιώτες επενδυτές. Άλλα αξιόλογα αρχιτεκτονήματα, δημόσιας χρήσης, με εμφανής δυτικές επιρροές είναι το εκκλησιαστικό γηροκομείο, η αγροτική τράπεζα και το τετρατάξιο δημοτικό σχολείο τύπου Καλλία. (<http://www.tsakonianarchives.gr/association/>).

Στις κατοικίες των κατώτερων οικονομικών στρωμάτων, αρχικά συναντάμε τον απλό τύπο ισόγειας κατοικίας, όμοιο με της υπόλοιπης Πελοποννήσου. Ένα μακρόστενο ισόγειο κτίσμα με ξύλινη στέγη, χωμάτινο δάπεδο και ενιαίο χώρο για την οικογένεια με μόνο διαχωριστικό δύο με τρία σκαλοπάτια που οδηγούσαν στο κατώτερο δάπεδο στο χώρο των ζώων. Μετά τον 18^ο αι. και την οικονομική άνθηση στην οποία ήδη αναφερθήκαμε η τσακωνική αρχιτεκτονική απέκτησε ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσομοίαζαν τις αστικού τύπου αρχοντικές κατοικίες. Τα σπίτια έγιναν δίπατα, με χώρο διαμονής για την οικογένεια στο πάνω επίπεδο, ξεχωριστά δωμάτια και κεντρικό χώρο υποδοχής επισκεπτών, δείγμα της κοινωνικής αλλαγής που είχε συντελεστεί στη περιοχή. Στο ισόγειο (το κατώι) υπήρχε χώρος για τα ζώα και ξεχωριστό θολωτό δωμάτιο (καμάρα) για την αποθήκευση τροφίμων και των αναγκαίων για το νοικοκυριό της οικογένειας. Η πρόσβαση στον όροφο και η κεντρική είσοδος στο σπίτι

γίνονταν με εξωτερική ξύλινη σκάλα που οδηγούσε στο σκεπασμένο με τη συνέχεια της στέγης εξώστη (ξουστάγι ή χαγιάτι). Στις λίγες περιπτώσεις που το χαγιάτι δεν είναι σκεπασμένο λέγεται λιακωτό. Στο εσωτερικό του ορόφου υπάρχει η κεντρική σάλα (πάρη) που χωρίζεται από ένα λεπτό τοίχο (μεσάντρα) με το ιδιαίτερο δωμάτιο(γωνιά) πολλαπλής χρήσης που χρησιμεύει ως καθημερινό καθιστικό, χώρος μαγειρικής(εκεί ήταν και το τζάκι) και υπνοδωμάτιο συγχρόνως (Α. Δίκαιος, 109).

Από το κεφάλαιο αυτό έγινε σαφές πως η Τσακωνική αρχιτεκτονική συνδέει την αστικού τύπου οικοδόμηση με εκείνη της υπαίθρου τα οποία αποτελούν αναμφίβολα ιδιαίτερο τοπικό χαρακτηριστικό. Οι εκατοντάδες αρχοντικές κατοικίες, τα αναπαλαιωμένα αρχοντικά που λειτουργούν ως κέντρα πολιτισμού σε συνδυασμό εκείνα που έχουν μετατραπεί σε ξενοδοχεία αποτελούν ένα πρότυπο επανάχρησης χώρων τόσο σύμφωνα με τη Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού του ICOMOS όσο και με τις σύγχρονες επιταγές της προώθησης εναλλακτικού, πολιτιστικού τουρισμού. Άλλωστε πέραν τη φυσικής προσέγγισης των αρχιτεκτονημάτων υπάρχει και η διανοητική, γεγονός που κάνει την αρχιτεκτονική εκτός από υλικό κατάλοιπο πολιτιστικής κληρονομιάς, «δοχείο» της άυλης και αυτός είναι ο λόγος αναφοράς σε αυτή την εργασία (Δημητσάνου – Κρεμεζή).

Άλλες επιστημονικές μελέτες

Οι μελέτες που έχουν εκπονηθεί τα τελευταία χρόνια σχετικά με τη περιοχή και τον πολιτισμό της είναι λίγες, αφιερωμένες σε συγκεκριμένες πτυχές του (χορός, γλώσσα, φεστιβάλ) με έντονη την απουσία διδακτορικών διατριβών που να αφορούν στη διάλεκτο ή στη τσακωνική κουλτούρα. Στο σύνολό τους πρόκειται για πτυχιακές μελέτες με αξιόλογα αποτελέσματα δημιουργώντας μια πρώτη βάση των σύγχρονων μελετητών της τοπικής παράδοσης και της αξίας της.

2.1 Ο τσακώνικος χορός στον εθνικό κατάλογο Α.Π.Κ.

Χαρακτηριστικά θα αναφέρουμε την εκπόνηση μελέτης της Α. Χείλαρη, καθηγήτριας φυσικής αγωγής και Msc στη λαογραφία που σκοπό είχε την πρόταση ένταξης του τσακώνικου χορού στους καταλόγους της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Συγκεντρώνοντας από την αρχή στοιχεία ιστορικά, μυθολογικά και ατομικής έρευνας στη περιοχή του Λεωνιδίου απέδειξε τη μακραίωνη ιστορία του, τη σημαντική θέση που κατέχει στους διδασκόμενους χορούς στα πανεπιστήμια και στα σχολεία. Παράλληλα αναφερόμενη στο στοιχείο της διαλέκτου, με τις ιδιαιτερότητές της, το αίσθημα κοινωνικής συνοχής που προσφέρει καθώς τη μακρά τοπική ιστορία και παράδοση, ανέδειξε με τον καλύτερο τρόπο όλα τα απαραίτητα χαρακτηριστικά για την επίτευξη του σκοπού. Ο τσακώνικος χορός εντάχθηκε στον εθνικό κατάλογο ως στοιχείο άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς γεγονός από μόνο του σημαντικό αλλά και για την περαιτέρω συμπερίληψη της τσακώνικης κουλτούρας (<http://ayla.culture.gr/>).

2.2 Τα παιδιά μαθαίνουν τον τόπο τους

Επίσης μια πτυχιακή εργασία που έχει ενδιαφέρον σε σχέση με τη διατήρηση των τοπικών χαρακτηριστικών, είναι η μελέτη της Ελένης Τρούμπα κατοίκου του Λεωνιδίου, φοιτήτριας στο τμήμα προσχολικής αγωγής στο ΤΕΙ Αθηνών με θέμα «Τα μικρά παιδιά μαθαίνουν τον τόπο τους, το παράδειγμα της Τσακωνιάς». Προβληματική της πτυχιακής αυτής ήταν το αν τα παιδιά ηλικίας τεσσάρων ως επτά ετών θα ενδιαφερόντουσαν να γνωρίσουν τον τόπο τους, τις παραδόσεις αλλά και τη σύγχρονη εκδοχή του, μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία. Κάνοντας εκτενή αναφορά στην ιστορικότητα και τα τοπικά χαρακτηριστικά της περιοχής, αλλά και με παράθεση σύγχρονων παιδαγωγικών μεθόδων προσαρμοσμένων σε τοπική κλίμακα, η φοιτήτρια αναδεικνύει μια πολύ ενδιαφέρουσα οπτική για τον τρόπο που μπορούμε να εμφυσήσουμε στα παιδιά, από πολύ μικρές ηλικίες το αίσθημα του συνανήκειν και την αξία της τοπικής ταυτότητας στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Αυτό σε συνδυασμό με τη βαθιά γνώση και αντίληψη της παράδοσης από τις επερχόμενες γενιές σε συνδυασμό με τη δημιουργικότητα των νέων μπορεί να αποτελέσει ισχυρό έναυσμα για την διατήρηση και την περαιτέρω ανάδειξη των τοπικών χαρακτηριστικών. (<http://www.tsakoniararchives.gr/ptyxiaki-troumpa-ekpaideusi/>).

2.3 Η μελέτη περίπτωσης της Κυνουρίας

Τέλος, μια άκρως ενδιαφέρουσα εργασία που εκπονήθηκε ως μεταπτυχιακή διατριβή της Μ. Παρασκευά στα πλαίσια του Π.Μ.Σ. «εκπαίδευση και πολιτισμός» του Χαροκόπειου πανεπιστημίου με τίτλο «Προστασία και ανάδειξη της υλικής και άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς-Η περίπτωση της Κυνουρίας». Η προβληματική της έρευνας επεκτείνεται σε ολόκληρη την επαρχία της Κυνουρίας, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν γίνεται αναφορά στη τσακωνική γλώσσα και παράδοση, όμως δεν είναι το μόνο αντικείμενό της. Μουσειακοί χώροι, ιστορική έρευνα και τρεις προσωπικές συνεντεύξεις αποτελούν το βασικό της κορμό με σκοπό την ανάδειξη της υλικής και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς όλης της επαρχίας. Το εύρος της εργασίας είναι μεγάλο, η προσφορά της στη καταγραφή στοιχείων σημαντική, αλλά καθώς η ημερομηνία συγγραφής της είναι σχεδόν 6 χρόνια πριν και με γνώμονα ότι οι περισσότερες και σημαντικότερες εξελίξεις στη προώθηση και τη διατήρηση της τσακωνικής κληρονομιάς έχουν ανθίσει τα τελευταία δύο με τρία χρόνια, καθίσταται αναγκαία μια σύγχρονη και πιο στοχευμένη μελέτη των φαινομένων αυτών (www.tsakoniararchives.gr).

Έρευνα πεδίου

3.0 Η έρευνα πεδίου στη Τσακωνιά

Η έρευνα που έγινε στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής μου διατριβής έχει ως αποκλειστικό σκοπό την καταγραφή των προσπαθειών που γίνονται τα τελευταία χρόνια για την ανάδειξη των τοπικών χαρακτηριστικών, με κύριο άξονα τη γλώσσα, το ιδιαίτερο φυσικό κάλλος και τις έντονα διαφοροποιημένες τοπικές παραδόσεις. Επίσης πρόθεση της έρευνας είναι να καταγραφεί το μπόλιασμα που επιδέχονται από τους νέους, κάτοικους της Τσακωνιάς και μη, που με δημιουργικό τρόπο, με το βλέμμα στη μακραίωνη ιστορία τους αλλά και με μια σύγχρονη ματιά ανασυνθέτουν, προβάλλουν

και προάγουν την μοντέρνα τσακώνικη κουλτούρα, έχοντας έντονη την αίσθηση της κοινωνικής συνοχής. Για το σκοπό αυτό οι περισσότερες συνεντεύξεις, προσωπικές μαρτυρίες και η μεταφορά της αίσθησης που οι άνθρωποι της μικρής αυτής κοινωνίας αποκομίζουν στην καθημερινή τους προσπάθεια, έχουν γίνει σε νέους ανθρώπους, άμεσα εμπλεκόμενους με κρατικούς φορείς, συλλογικότητες και καλλιτεχνικές δραστηριότητες έτσι ώστε το αποτέλεσμα που θα κατατεθεί να έχει τη μεγαλύτερη δυνατή επαφή με το «πεδίο» του σήμερα, την απτή πραγματικότητα γύρω από την σημερινή τσακώνικη κουλτούρα. Οι φορείς και οι δράσεις που θα αναφερθούν έχουν τοποθετηθεί με μια γεωγραφική κατανομή και με σειρά πληθυσμιακού μεγέθους αφού τα δύο αυτά στοιχεία αποτελούν καταλυτικούς παράγοντες για τα άυλα στοιχεία πολιτισμού.

Λεωνίδιο

3.1 «Τσακώνικα Αρχεία»

Στη Τσακώνικη πρωτεύουσα εκτός από το πλούσιο ιστορικό παρελθόν και τα υλικά κατάλοιπα του αστικού βίου περασμένων αιώνων, τα τελευταία χρόνια παρουσιάζονται εμφανή τα σημάδια μιας πολιτιστικής ανάπτυξης η οποία διατηρεί τα όποια τεκμήρια (υλικά και άυλα) αλλά επιδεικνύει μια δημιουργικότητα δυσανάλογη του μεγέθους της. Στη προσπάθεια αυτή πρωτοστατούν το σωματείο «τσακώνικα αρχεία» ίσως τα παλαιότερο σωματείο που δημιουργήθηκε έχοντας σκοπό την τεκμηρίωση και αρχειοθέτηση του πολιτιστικού αποθέματος της Τσακωνιάς και που περιγράφεται στη σχετική ιστοσελίδα: «Ένα σωματείο με πνευματικούς σκοπούς, το οποίο να αποτελέσει ένα πυρήνα, ο οποίος να δώσει την ώθηση σε μια πνευματική κίνηση μέσα στην μικρή μας Κοινωνία, και το οποίο ακόμα να κινήσει το ενδιαφέρον και την προσοχή γύρω από τα Τσακώνικα θέματα, παλαιότερα και σύγχρονα, την Ιστορία, την Λαογραφία του τόπου, τα μνημεία του και την τέχνη του. ακόμα δε να προσπαθήσει να εξαντλήσει το ενδιαφέρον και την προσοχή γύρω από το γιγάντιο Πνευματικό Μνημείο που διαθέτει η Τσακωνιά, την γλώσσα την Τσακώνικη, το λέγω δε γιγάντιο, διότι δεν είναι μικρό πράγμα να χρησιμοποιείται στην Τσακωνιά μέχρι σήμερα σαν γλωσσικό όργανο, η αρχαιοτέρα, μετά την Ποντιακή, ομιλουμένη γλώσσα» όπως

αναφέρεται και στον ιδρυτικό καταστατικό του χάρτη (<http://www.tsakoniararchives.gr/goals/>).

Εκτός από τα μαθήματα της διαλέκτου που διοργανώνονται δια ζώσης και διαδικτυακά, στα οποία έχουμε ήδη αναφερθεί εκτενώς στο κεφάλαιο για τη διάλεκτο, το σωματείο αυτό έχει ποικίλες δράσεις, μορφωτικού, πολιτιστικού και κοινωνικού χαρακτήρα. Η σημαντικότερη από αυτές είναι το ετήσιο τσακόνικο συνέδριο στο οποίο λαμβάνουν μέρος σημαίνουσες προσωπικότητες από όλους τους χώρους, αναλόγως με τη θεματική του συνεδρίου, παρουσιάζουν τις απόψεις τους οι οποίες καταγράφονται και στη συνέχεια εκδίδονται στα πρακτικά τόσο σε έντυπη μορφή όσο και σε ψηφιακή. Μέσα από αυτό το συνέδριο έχουν καταγραφεί εξαιρετικά σημαντικές επιστημονικές μελέτες (όπως το *«αρχείο της οικογένειας Σαραντάρη»*, *«Πως γράφτηκε ο εμφύλιος – πως περιέγραψαν οι δύο πλευρές τις μάχες του εμφυλίου Λεωνιδίου – Αγίου Βασιλείου»*, *«η επιβίωση της τσακόνικης διαλέκτου μέσα από τα τοπωνύμια»*, *«Λαϊκός πολιτισμός και μετανεωτερικότητα: Η περίπτωση του Διεθνούς Φεστιβάλ Μελιτζάzz»* που σχετίζονται με την περιοχή μιας που κάθε χρόνο το σωματείο απευθύνει ανοιχτή πρόσκληση σε οποιονδήποτε επιστήμονα μπορεί να καταθέσει στοιχεία για τον πολιτισμό, την ιστορία, την παράδοση, τη παραγωγή, την πολιτική και την οικονομία της περιοχής. Για παράδειγμα η διοργάνωση μαθημάτων υφαντικής τέχνης βασισμένης σε παραδοσιακές τσακόνικες τεχνικές και συνδυασμό χρωμάτων, που ξεκίνησε το 2016 και διατηρεί αμείωτο το ενδιαφέρον τόσο των γυναικών της περιοχής όσο και των τουριστριών του Πάσχα και του καλοκαιριού. Το πιο ενδιαφέρον είναι πως οι περισσότερες από τις δράσεις τους γίνονται συνδυαστικά και με ένα τρόπο που ο εμπλεκόμενος εμβαθύνει στην τοπική κουλτούρα χωρίς να γίνεται έντονα αντιληπτό, κουραστικό και εν τέλει να τον απωθεί. Αντιθέτως, μονίμως βρίσκεται προ εκπλήξεων που τον ωθούν σε ακόμα μεγαλύτερη συμμετοχή στις κοινές δράσεις. Για να γίνει απολύτως σαφής ο τρόπος δράσης τους, θα αναφερθώ σε μια στιγμή της προσωπικής συνέντευξης που πήρα από τον Μανώλη Ρεντούλη, υπεύθυνο του αρχείου και επί σειρά πολλών ετών μέλος του συμβουλίου του. Όταν μου ανακοίνωσε πως γίνονται και μαθήματα υφαντικής τέχνης και μάλιστα με εύρος ηλικιών από νήπια ως μεγάλης ηλικίας γυναίκες και πως τα έξοδα καλύπτονται από το σωματείο, εκδήλωσα την επιθυμία να παρακολουθήσω ένα μάθημα για να καταγράψω αριθμό συμμετεχόντων, ηλικίες και να μιλήσω μαζί τους, περισσότερο με τις μικρής ηλικίας υφάντρες. Το ηλικιακό εύρος των συμμετεχόντων στα μαθήματα υφαντικής είναι μεταξύ 15 – 50 και ο αριθμός των μαθητριών με σταθερή παρουσία είναι μεταξύ 18-25.

Πηγαίνοντας στο χώρο διεξαγωγής των μαθημάτων διαπίστωσα πως πρόκειται για ένα (πρώην) εγκαταλελειμμένο αρχοντικό, της οικογένειας Τσούχλου, δωρεά της οικογένειας του, σπουδαίας αρχιτεκτονικής και εξαιρετικού διακόσμου, με τους τοίχους και τα ταβάνια ζωγραφισμένα αλλά και με πίνακες του Βρασίδα Τσούχλου, πιθανόν και του Νέστωρος Βαρβέρη, αναγνωρισμένων Ελλήνων ζωγράφων με καταγωγή από το Λεωνίδιο. Μέσα σε ένα ιστορικό κτίριο διακοσμημένο με πίνακες τοπικών καλλιτεχνών, διεξάγονταν μαθήματα τσακόνικης υφαντικής τέχνης με τρεις, ίσως και τέσσερις γενιές γυναικών να διδάσκονται τις ίδιες τεχνικές από τα χρόνια του Ομήρου. Επιπροσθέτως στην ερώτηση μου τι ακριβώς παράγουν οι νεαρές (ηλικίας 12 – 16) ετών σε τόσο μικρά τελάρα ύφανσης μου απάντησαν θήκες κινητών τηλεφώνων και τσάντες για τα προσωπικά τους είδη, δηλαδή χρηστικά αντικείμενα της καθημερινότητας τους με παραδοσιακά μοτίβα και χρώματα. Στον κήπο του ίδιου αρχοντικού το καλοκαίρι λειτουργεί δωρεάν θερινός κινηματογράφος που προβάλλει ταινίες αλλά και ντοκιμαντέρ πολιτιστικού περιεχομένου για μεγάλους και παιδιά. Τη φετινή θερινή περίοδο τα μαθήματα της υφαντικής τέχνης θα συνεχίσουν ιδιαίτερα τις μέρες του φεστιβάλ μελιτζαζζ. Σκοπός είναι η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εμπλοκή των επισκεπτών στις τοπικές πρακτικές και στην ιδιαιτερότητα του τόπου με σκοπό την αποκόμιση εκ μέρους του επισκέπτη μιας πρωτόγνωρης εμπειρίας. Στις επιταγές του σύγχρονου marketing, επιδιώκοντας την δημιουργία της «αίσθησης αυθεντικότητας» στον επισκέπτη μέσα από πολιτιστικά δρώμενα, η υφαντική αποτελεί ιδανική περίπτωση. Διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά που χρειάζεται όπως ιστορική συνέχεια, αναβίωση στοιχείων του παρελθόντος σε συνδυασμό με τη δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ δρώμενου και επισκέπτη και την αφομοίωση (μέσα από προσωπική εργασία) των τοπικών εθίμων και του τρόπου ζωής (Καραχάλης, 2006, 12).

3.2 Η «Φάμπρικα πολιτισμού»

Με την ίδια ακριβώς στόχευση δημιουργήθηκε και ο έτερος σημαντικός πυλώνας πολιτισμού στη κωμόπολη του Λεωνιδίου. Πρόκειται για την φάμπρικα πολιτισμού, έναν πολυχώρο με υπερσύγχρονες υποδομές που εγκαταστάθηκε σε ένα ιστορικό και βιομηχανικό κτήριο της περιοχής. Ο όρος φάμπρικα προέρχεται από τα πρώτα έτη λειτουργίας του αφού πρόκειται για ένα εργοστάσιο χτισμένο το 1859. Αρχικά διατέθηκε για να στεγαστεί το δημοτικό σχολείο εφόσον η ανέγερσή του είχε γίνει

αποκλειστικά με έξοδα των κατοίκων. Το 1924 παραχωρήθηκε στον Απόστολο Κωστάκη, Τσάκωνα , ο οποίος στέγασε εκεί το εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (μια από τις πρώτες πόλεις στη χώρα που διέθετε ηλεκτρικό δίκτυο) και στις ίδιες εγκαταστάσεις του στέγαζε ηλεκτρικό αλευρόμυλο και ελαιοτριβείο. Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου ανατινάχτηκε και επαναλειτούργησε ως εργοστάσιο ρεύματος μέχρι το 1961 που ανέλαβε την ηλεκτροδότηση η ΔΕΗ. Μέχρι τότε είχε λάβει από τους κατοίκους την προσωνομία «φάμπρικα» την οποία δεν κατάφερε ποτέ να την απωλέσει. Το 1989 και μέχρι το 1995 συνέδραμαν οι κρατικοί φορείς για την όσο το δυνατόν καλύτερη διατήρησή του, εφόσον είχε εγκριθεί το αίτημα του δήμου να μετατραπεί σε πολιτιστικό κέντρο. Το 2012, επί Δημαρχίας Ι. Μαρνέρη, εντάχθηκε προς χρηματοδότηση στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα» επενδυτική πρόταση του Δήμου Ν. Κυνουρίας και της Αναπτυξιακής Πάρωνα Α.Ε., μέσω της οποίας πραγματοποιήθηκαν οι εργασίες αποκατάστασης του κτηρίου, η μελέτη και εγκατάσταση της έκθεσης ερμηνείας, η προμήθεια του απαραίτητου εξοπλισμού, η ανάπτυξη εκπαιδευτικών εργαλείων και η υλοποίηση δράσεων προβολής. Η Φάμπρικα Πολιτισμού, όπως ονομάστηκε για να διατηρηθεί το όνομα με το οποίο ήταν για χρόνια γνωστό το κτήριο (φαμπρικα) ξεκίνησε τη λειτουργία της το 2014 ως «Κέντρο Προβολής της Αγροτικής Ιστορίας και των Δρόμων της Θάλασσας στην Ανατολική Πελοπόννησο», επί Δημαρχίας Χ. Λυσίκατου, ο οποίος, ως μηχανικός, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στον σχεδιασμό και την υλοποίηση του έργου (<http://www.fabbricaofculture.gr/>).

Ο εκθεσιακός χώρος της Φάμπρικας έχει σκοπό να αφηγηθεί στον επισκέπτη την ιστορία, τον πολιτισμό, τις ιδιαιτερότητες της περιοχής αλλά και την προβολή της πρωτογενούς παραγωγής όπως είναι η αγροτική, με προϊόντα π.ο.π και το θαλάσσιο εμπόριο (τριτογενής παραγωγή) με σύγχρονα διαδραστικά μέσα έτσι ώστε να αναδειχθεί η πολιτιστική ταυτότητα της Τσακωνιάς και να ενισχυθεί το τουριστικό προφίλ και προϊόν της περιοχής. Επιπλέον στον πολυχώρο του κτιρίου (Χώρος πολλαπλών χρήσεων) έχουν δημιουργηθεί υποδομές για την υποστήριξη ποικίλων εκδηλώσεων πολιτισμού της περιοχής. Σε αυτές περιλαμβάνονται περιοδικές εκθέσεις, ημερίδες και συνέδρια, προβολές ταινιών και ντοκιμαντέρ, μουσικές (φεστιβάλ μελιτζάzz κ.ά.) Λειτουργεί επίσης Φουαγιέ – Κυλικείο και Εκθετήριο προϊόντων και γεύσεων της Τσακωνικής γης (<http://www.fabbricaofculture.gr/>).

Επίσης, πολύ σημαντικός παράγοντας για τη καθημερινότητα των κατοίκων της περιοχής αλλά και των επισκεπτών αποτελεί το κέντρο εκπαίδευσης που λειτουργεί

στα πλαίσια του συνεδριακού κέντρου της Φάμπρικας που έχει ως σκοπό τη δημιουργία εργαλείων που θα βοηθήσουν τους μικρούς επισκέπτες με τα παρακάτω:

- Να αξιοποιηθούν στην υπηρεσία της σχολικής εκπαίδευσης, της δια βίου μάθησης και της καινοτομίας
- Να ενημερώνουν και να προσελκύουν τους επισκέπτες κάθε ηλικίας εκπαιδεύοντάς τους ταυτόχρονα
- Να συμβάλλουν στην επιστημονική οργάνωση (μέσω της συγκέντρωσης, κωδικοποίησης και της τεκμηρίωσης) της διαθέσιμης πληροφορίας σχετικά με την Τσακωνιά (ιστορία, περιβάλλον, πολιτισμός, οικονομικές δραστηριότητες)
- Να λειτουργήσουν παράλληλα και συμπληρωματικά με την μόνιμη έκθεση της «Φάμπρικας»
- Να συμβάλλουν στην ανάδειξη της ιδιαίτερης περιβαλλοντικής και πολιτιστικής ταυτότητας της ευρύτερης περιοχής της Νοτιοανατολικής Πελοποννήσου, και παράλληλα να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη της περιοχής μέσω της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας.

Επίσης στα ίδια πλαίσια του κέντρου εκπαίδευσης και με δυνατότητα χρήσης όχι μόνο από τους επισκέπτες ή τους χρήστες του συνεδριακού κέντρου αλλά και τους μαθητές, λειτουργεί και υπερσύγχρονο ψηφιακό αποθετήριο. Το ψηφιακό αποθετήριο περιλαμβάνει συλλογές ψηφιακού υλικού, οργανωμένες με βάση τις συλλογές που εκτίθενται στο κτίριο της Φάμπρικας Λεωνιδίου. Οι συλλογές εκτός από μια ψηφιακή έκθεση που προσφέρει δυνατότητες αναζήτησης και πλοήγησης σε όλους τους χρήστες αποτελούν και εργαλείο εκπαίδευσης, καθώς τα ψηφιακά τεκμήρια θα χρησιμοποιούνται ως εκπαιδευτικοί πόροι στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στα πλαίσια του έργου(<http://lib.fabbricaofculture.gr:8080/jsrui/>)

Το ψηφιακό αποθετήριο της Φάμπρικας Λεωνιδίου θα έχει δυνατότητα να διασυνδεθεί μελλοντικά με διεθνή ψηφιακά αποθετήρια, όπως π.χ. η Europeana και ακαδημαϊκά ψηφιακά αποθετήρια σε όλη την Ευρώπη με σκοπό την διάδοση του πολιτισμού και την ιστορία της Τσακωνιάς μέσω του Διαδικτύου (<http://www.fabbricaofculture.gr/ekpedeftikes-drasis/>).

3.3 Πρόγραμμα «μαθαίνουμε παρέα»

Άξιο λόγου κρίνεται το γεγονός πως το δημοτικό σχολείο του Λεωνιδίου εντάχθηκε από το 2015 στο πρόγραμμα του ιδρύματος Λάτση «μαθαίνουμε παρέα»,

που στόχο έχει να οδηγήσει εκπαιδευτικούς και μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σε μια δημιουργική εκπαιδευτική διαδικασία μέσα από πρωτότυπες, καινοτόμες δραστηριότητες. Το δημοτικό σχολείο Λεωνιδίου εντάχθηκε σε αυτό το πρόγραμμα υπό την ευθύνη του εκπαιδευτικού Παναγιώτη Τσαγγούρη με τίτλο «α γρούσσα νάμου ένι τα τσακώνικα – η γλώσσα μας είναι τα τσακώνικα» (<http://apps-dim-leonid.ark.sch.gr/>) «Μέσα από αυτό το πρόγραμμα δίνεται η δυνατότητα να δοθούν τα κατάλληλα ερεθίσματα στους μαθητές για την εκμάθηση της Τσακωνικής αλλά και για να μπουν στέρεες βάσεις για την καταγραφή όρων αυτής, φωνητικών ντοκουμέντων, ανάπτυξη υπολογιστικών γλωσσολογικών εφαρμογών και παραγωγή λεξικού και εργαλείων χρήσης της γλώσσας σε υπολογιστικό περιβάλλον. Το Λεξικό αυτό θα μπορεί να είναι σε Online μορφή και να συνεργάζεται με εργαλεία τα οποία θα αναπτυχθούν ανεξάρτητα για την εκμάθησή της».

(<http://www.latsis-foundation.org/ell/ekpaidefsi-epistimi-politismos/ekpaidefsi/protovathmia/mathainoume-parea/2016/groussa-namou-eini-ta-tsakonika-i-glossa-mas-einai-ta-tsakonika>)

3.4 Η περίπτωση του Τυρού

Λίγα χιλιόμετρα πριν το Λεωνίδιο βρίσκεται το δεύτερο σε μέγεθος τσακωνοχώρι, ο Τυρός. Περιλαμβάνει μαζί με την κοινότητα του, που είναι παραλιακή και μια μικρότερη, πάνω από τη θάλασσα, τα Σαπουνακείικα, καθώς και τους μικρούς παραθαλάσσιους οικισμούς, Σαμπατική, Μέλανα και Λιβάδι. Κρίνοντας από τον πληθυσμό του και τη γεωγραφική του κατανομή (πολύ κοντά στο Λεωνίδιο) δεν θα έπρεπε να αποτελέσει ξεχωριστό κομμάτι της έρευνας, ούτε ξεχωριστή μνεία στην εργασία αυτή. Όμως τόσο η διαδικτυακή όσο και η επιτόπια έρευνα αποκάλυψε ένα μικρό διαμάντι που χωρίς να προβάλλεται, ωστόσο όσο περισσότερο πλησιάζεις, τόσο σου δείχνει την αξία του. Οι κάτοικοί του μιλούν τα τσακώνικα σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό ανά πληθυσμό από κάθε άλλο τσακωνοχώρι που ερεύνησα. Σχεδόν όλα τα καταστήματα (τουριστικά και μη) έχουν αναφορές στη διάλεκτο κάνοντας μεγάλη εντύπωση στον επισκέπτη, οι ταμπέλες στους δρόμους είναι όλες δίγλωσσες ακόμα και στα σπίτια βρίσκει κανείς λέξεις – φράσεις καλωσορίσματος στη τσακωνική. Άξιο αναφοράς σε αυτό το σημείο είναι πως και σε άλλα σημεία της Ευρώπης συναντάμε αυτές τις πρακτικές διατήρησης γλωσσικών ιδιωμάτων και διαλέκτων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι τα Γκρεκάνικα της Κάτω Ιταλίας και τα Ουαλικά στο Καρντίφ.

Στο πνευματικό κέντρο γίνονται κάθε βδομάδα μαθήματα τσακώνικης γραμματικής και λεξιλογίου, ενώ η ομάδα που έχουν συγκροτήσει στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης αριθμεί περίπου 750 μέλη με ενεργή, καθημερινή παρουσία. Εκεί αναρτώνται καθημερινά βίντεο με αναγνώσματα στη διάλεκτο που ο «μαθητής» μεταφράζει και σύνολα λέξεων με τα οποία καλείται να σχηματίσει προτάσεις. Η προσωπική αίσθηση που απέκτησα από την επιτόπια έρευνα, μου έδειξε πως οι κάτοικοι του χωριού όπως και όσοι έλκουν την καταγωγή τους από αυτό, έχουν τη μεγαλύτερη ζέση για τη διατήρηση της διαλέκτου στη καθημερινότητά τους, απόδειξη πως στα μαθήματα μέσα από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης συμμετέχουν και Τυριώτες από τον Καναδά και την Αμερική και μάλιστα κάποιοι από αυτούς διδάσκουν (<https://www.facebook.com/groups/544719439047748/?fref=ts>).

Επίσης μαθήματα τσακώνικης διαλέκτου γίνονται στο δημοτικό σχολείο Τυρού στους μαθητές της 3ης, 4ης, 5ης και 6ης δημοτικού σε εβδομαδιαία βάση με σκοπό την εκμάθηση της διαλέκτου παράλληλα με τη νεοελληνική έτσι ώστε να δημιουργηθούν νέοι ομιλητές που θα γνωρίζουν τη διάλεκτο ως μητρική τους γλώσσα.

Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός πως σε ένα τόσο μικρό ποσοστό πληθυσμού λειτουργεί εργαστήριο παραγωγής τσακώνικων υφαντών και μάλιστα όχι κοινοτική πρωτοβουλία ή πολιτιστικό δρώμενο, όπως είδαμε στο Λεωνίδιο, αλλά σαν ιδιωτική επιχείρηση και μάλιστα με αρκετά μεγάλη βιωσιμότητα εδώ και αρκετά χρόνια. Τα υφαντά χαλιά και τα αξεσουάρ που παράγονται σε αυτή έχουν παρουσιαστεί σε αρκετές εκθέσεις σύγχρονης μόδας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. (<http://www.tsakonikaifanta.gr/gr/index.html>)

Τέλος, στον Τυρό λειτουργεί η κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση «α χώρανάμου» (το χωριό μου) η οποία δραστηριοποιείται ενεργά στο χώρο των πολιτιστικών εκδηλώσεων, με σεμινάρια γλώσσας, φωτογραφίας, ανακύκλωσης, παράδοσης αλλά και αθλητικές εκδηλώσεις που φέτος θα διεξαχθούν σε συνεργασία με το δήμο νότιας Κυνουρίας αλλά και με τη δημοτική κοινωφελής επιχείρηση ν. Κυνουρίας. Όλους τους μήνες του καλοκαιριού διοργανώνεται κι από ένα αθλητικό event. Τον Ιούνιο θα γίνει το «tyros run» αγώνας δρόμου με επίκεντρο το λιμάνι του χωριού, τον Ιούλιο θα γίνει αντίστοιχος αγώνας κολύμβησης και τον Αύγουστο θα διεξαχθεί αγώνας τριάθλου. (<http://axoranamou.gr/>)

Είναι λοιπόν σαφές από την περίπτωση του Τυρού πως το μέγεθος ενός πληθυσμού δεν είναι απαραίτητο να χαρακτηρίζει την ένταση με την οποία ακολουθεί την παράδοση του, να την χρησιμοποιεί με τρόπο τέτοιο ώστε να ωφελείται η τοπική

οικονομία αλλά και να δημιουργείται παράλληλα ένα θετικό αίσθημα κοινωνικής συνοχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός τέτοιου μικρού κοινωνικού συνόλου είναι ο Τυρός Κυνουρίας με τους οικισμούς που περιλαμβάνει.

3.5 Καστάνιτσα, το ορεινό τσακωνοχώρι

Η ιδιαιτερότητα του οικισμού αυτού δεν είναι μόνο πως αποτελεί το μόνο χωριό της Τσακωνιάς (μαζί με το διπλανό του, Σίταινα) που δεν έχει επαφή με τη θάλασσα αλλά διαθέτει δικό του ιδίωμα της τσακωνικής διαλέκτου. Φυσικά οι διαφορές για τους γνώστες είναι μικρές όμως για τους διδασκόμενους είναι σαφώς ευκολότερη η εκμάθηση του ιδιώματος αυτού λόγω της μεγαλύτερης του σχέσης με τη νεοελληνική. Ο Μ. Δέφνερ αλλά και ο Θ. Κωστάκης στο λεξικό τους αναφέρουν ιδιαιτέρως κάθε λέξη που διαφέρει από το άλλο ιδίωμα αναγνωρίζοντας τη διαφορά και συμβάλλοντας έτσι στη διατήρηση του. Η Καστάνιτσα με την παλιά της αίγλη, την εμμονή στη πολιτιστική συνέχεια όσο και την ευαισθησία στη κοινωνική συνοχή, διέθετε μορφωτικό και πολιτιστικό σύλλογο από το 1909. Αργότερα με την έλευση της αστυφιλίας και τη μετοίκηση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα, δημιουργήθηκε και ένας επιπλέον με έδρα την Αθήνα, όμως στη πορεία ενοποιήθηκαν ισχυροποιώντας έτσι τόσο τα μέλη τους όσο και τις δράσεις τους. Η αναφορά στον σύλλογο γίνεται γιατί ο ρόλος του στη διατήρηση και στην ανάπτυξη της τσακωνικής κουλτούρας είναι σημαντική αφού εκτός από την έκδοση των βιβλίων των Γ. Στρατήγη και Δ. Χούπη που ήδη έχουμε αναφερθεί, ποιητή και λαογράφο αντίστοιχα, το εκδοτικό έργο του συλλόγου είναι άξιο θαυμασμού. Περιλαμβάνει ένα δίτομο ιστορικό έργο για τα 730 χρόνια γραπτής παρουσίας της κοινότητας, τα διηγήματα του Στρατήγη αλλά και του Δ. Χούπη. Επίσης οποιαδήποτε ιστορική επιτομή, λαογραφική έρευνα και επιστημονική μελέτη έχει γραφτεί εκδόθηκε αποκλειστικά από τον Σύλλογο Καστανιτσιωτών με έξοδα των μελών του συλλόγου.

Εδώ και αρκετά χρόνια η έκδοση βιβλίων έχει ατονήσει και ο σύλλογος έχει επικεντρωθεί στη δημιουργία και κάλυψη εκδηλώσεων σχετικών με τα αγροτικά προϊόντα της περιοχής αλλά και με τοπικό πολιτιστικό περιεχόμενο, στις οποίες θα γίνει εκτενέστερη αναφορά σε επόμενο κεφάλαιο.

Νέα στοχοθέτηση του φορέα είναι η συγκέντρωση υλικού για το ιδίωμα της Καστάνιτσας – Σίταινας, γλωσσολογικού, λαογραφικού και ιστορικού περιεχομένου, με σκοπό να συγγραφεί ένα νέο βιβλίο λαογραφίας καθώς και ένα ανανεωμένο λεξικό.

Επίσης, να γίνουν μαθήματα τσακωνικής διαλέκτου μέσω διαδικτύου και να εμπλουτίσει τις εκδηλώσεις του συλλόγου με πολιτιστικά στοιχεία και δράσεις παιδαγωγικού χαρακτήρα. Επίσης στόχος αυτής της ομάδας εργασίας είναι με την πάροδο του χρόνου να λειτουργήσει από κοινού με τα προαναφερόμενα συλλογικά και κοινωνικά μορφώματα της ευρύτερης περιοχής, δημιουργώντας έτσι ένα ολοκληρωμένο δίκτυο που θα χαράσσει κοινή πορεία προς την ανάδειξη της τσακωνικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

3.6 Φορέας διαχείρισης Πάρνωνα

Σημαντικός φορέας στην ευρύτερη περιοχή της Κυνουρίας αλλά και με έντονη δράση στη Τσακωνιά είναι ο φορέας διαχείρισης Πάρνωνα και υγροτόπου Μουστού. Αναφερόμαστε σε ξεχωριστό κεφάλαιο επειδή η λειτουργία του και ο χώρος δράσης του δεν μπορεί να ενταχτεί στα πλαίσια μιας περιοχής ούτε ολόκληρης της Τσακωνιάς, αφού τα όρια της περιβαλλοντικής του δικαιοδοσίας εκτείνονται σχεδόν σε ολόκληρη τη Πελοπόννησο. Πρόκειται για ένα φορέα που λειτουργεί κάτω από το ίδιο πλαίσιο που λειτουργούν άλλοι 25 ίδιου τύπου φορείς περιβαλλοντικής διαχείρισης. Στη περιοχή της Τσακωνιάς που αφορά σε αυτή την εργασία διατηρεί δύο από τα συνολικά τέσσερα κέντρα πληροφόρησης, στη Καστάνιτσα και στο Λεωνίδιο, αμφότερα σε ιστορικά κτίρια επαναχρησιμοποιώντας παλιά δημοτικά σχολεία. Στον υγρότοπο του Μουστού, ένα διεθνούς εμβέλειας υγροβιότοπο που βρίσκεται εντός της Κυνουρίας και στα όρια της περιοχής της Τσακωνιάς, ο φορέας μελετά, καταγράφει και προστατεύει τον υγροβιότοπο ενώ παράλληλα ενημερώνει και ξεναγεί τους επισκέπτες με απώτερο σκοπό την περιβαλλοντική του ευαισθητοποίηση. Επίσης το ίδιο πράττει και με τον ορεινό όγκο του Πάρνωνα καταγράφοντας τη χλωρίδα και τη πανίδα, εκτελώντας μελέτες δασοπονίας και ενεργώντας για την προστασία του δάσους. Οι οικότοποι και οι προστατευμένες περιοχές που ανήκουν στη Τσακωνιά είναι το δάσος του δενδρόκερδου στο Πραστό, ένα ενδημικό είδος κέδρου που δεν φύεται πουθενά αλλού στον κόσμο και έχει ανακηρυχτεί Διατηρητέο μνημείο της Φύσης (ΦΕΚ 121/Δ/1980) ενώ ανήκει και στο ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο Natura 2000 (οδηγός, 85). Στις κορυφές του Πάρνωνα απαντώνται σύμφωνα με τις μελέτες του φορέα, 223 είδη φυτών εκ των οποίων 20% ενδημικά της Ελλάδας και 13% ενδημικά της βαλκανικής χερσονήσου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι 7 είδη της χλωρίδας του Πάρνωνα είναι απόλυτα ενδημικά δηλαδή δεν απαντώνται σε κανένα άλλο μέρος του κόσμου.

Πέρα από την εξαιρετική εργασία και προσφορά του φορέα στη μελέτη και καταγραφή χλωρίδας και πανίδας σε ολόκληρη τη περιοχή, πολύ σημαντικό στοιχείο είναι τα κέντρα ενημέρωσης που δημιούργησε ο φορέας στη Κυνουρία, δύο εξ αυτών στη Τσακωνιά. Τα κέντρα αυτά επιτελούν εκτός από οικολογικό έργο και πολιτιστικό αφού σε κάθε εκδήλωση όποιου μεγέθους οι άνθρωποι του φορέα παρευρίσκονται άοκνα, ενημερώνοντας τους πολίτες αλλά και συμβάλλοντας σε μια πιο ολοκληρωμένη εμπειρία για τον επισκέπτη. (<http://www.fdparnonas.gr/>).

Το κέντρο περιβαλλοντικής ενημέρωσης Καστάνιτσας λειτουργεί σε παλιό δημοτικό σχολείο που χτίστηκε 1870 και ενημερώνει τους επισκέπτες για τη μακρόχρονη παρουσία του ανθρώπου στον Πάρνωνα, για τα φυσικά μνημεία της περιοχής, την ιδιαίτερη αρχιτεκτονική της Καστάνιτσας αλλά και για τη τσακωνική διάλεκτο. Επίσης στην έκθεση του κέντρου μπορεί ο επισκέπτης να δει τη καθημερινή ζωή και τα παραδοσιακά επαγγέλματα που λειτουργούσαν απόλυτα εναρμονισμένα με τη φύση και μέσα από τα εκθέματα να αντιληφθεί πλήρως την ανάγκη για τη διατήρηση φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του Πάρνωνα (οδηγός, 59).

Στο Λεωνίδιο λειτουργεί τελευταία το κέντρο πληροφόρησης για την χλωρίδα του Πάρνωνα με βασικές θεματικές τη γνωριμία των επισκεπτών με την περιοχή του Λεωνιδίου, τη στοχευόμενη ερμηνεία στοιχείων φυσικού περιβάλλοντος και την εκπλήρωση της παιδαγωγικής αποστολής της ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των επισκεπτών για την προστασία του περιβάλλοντος (οδηγός, 70).

Πέρα από τη διατήρηση της κουλτούρας και την δημιουργία συναισθήματος συνανήκειν στο τοπικό πληθυσμό, έργο του φορέα είναι και η προώθηση του οικοτουρισμού, μιας σύγχρονης τάσης ταυτόσημης τόσο με την οικολογία όσο και με τον πολιτισμό. Το μερίδιο των τουριστών οικοτουρισμού, σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού είναι 20% των παγκόσμιων τουριστών. Στο σύγχρονο περιβάλλον ο οικοτουρίστας επιθυμεί μια σε βάθος εμπειρία των τοπικών παραδόσεων αλλά και των φυσιολατρικών χαρακτηριστικών του τόπου προορισμού. Είναι λοιπόν σαφής η συμβολή του Φορέα στην εμπέδωση και την σε βάθος εμπειρία του επισκέπτη (B. McKercher, *Towards a classification of cultural tourists*, σ.30). Η έντονη εξωστρέφεια του Φορέα, οι συχνές ξεναγήσεις σε επισκέπτες που πραγματοποιεί, όχι μόνο στο φυσικό περιβάλλον αλλά και στα χωριά της Τσακωνιάς τον καθιστούν κύριο πόλο διαφήμισης της περιοχής. Η παραγωγή ποιοτικού έντυπου υλικού με σκοπό την ενημέρωση για την περιοχή, η δημιουργία και συντήρηση υπαίθριων χώρων και υποδομών αλλά και η παραγωγή – προβολή και προώθηση

ραδιοφωνικών, τηλεοπτικών μηνυμάτων αποτελούν ένα καλά σχεδιασμένο marketing τύπου. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ενημερώνοντας το κοινό με πολύ άμεσο και εμπειριστατωμένο τρόπο. Ιδιαίτερης καλαισθησίας και σημασίας για την προώθηση του τύπου αλλά και την ευαισθητοποίηση των επισκεπτών ή των κατοίκων είναι τέσσερα ντοκιμαντέρ που δημιούργησε ο φορέας και δημοσιεύτηκαν στο www.youtube.com.

Οι τίτλοι τους "Από Βορρά σε Νότο, σ' Ανατολή και Δύση", "Από την αυγή των Ιστορικών Χρόνων στο κατώφλι του 21ου αιώνα", «από αλάτι και χιόνι» και «από άνοιξη χειμώνα» και το αντικείμενο που πραγματεύονται είναι η προβολή της ιστορικής - πολιτιστικής αξίας αλλά και της συνεπαγόμενης ανάγκης για την προστασία και διατήρηση της βιοποικιλότητας και των φυσικών αξιών της προστατευόμενης περιοχής. Μέσω την ντοκιμαντέρ επισημαίνεται ο οικολογικός ρόλος και ο κύριος σκοπός προστασίας και διαχείρισης της προστατευόμενης περιοχής όρους Πάρνωννα και υδροτόπου Μουστού για τη διαφύλαξη και τη διατήρηση της φυσικής κληρονομιάς. Η σημασία που έχει για τον Άνθρωπο και τα οφέλη που προσφέρει στον τοπικό πληθυσμό, αναδεικνύοντας το υψηλό δυναμικό του φυσιολατρικού, περιηγητικού, θρησκευτικού, κ.ά. τουρισμού που διαθέτει η περιοχή. (https://www.youtube.com/channel/UCRaa_1XiiZql5KmnQehBv8w).

Τα στατιστικά στοιχεία του Φορέα είναι ενδεικτικά για τον τρόπο που εργάζεται, που προσφέρει και αδιαλείπτως προσπαθεί όχι μόνο για τη προστασία της φύσης και την ανάδειξη του οικολογικού της πλούτου αλλά και για την πολιτιστική υπεραξία που προσθέτει το κύρος της άοκνης παρουσίας του σε κάθε κοινωνική - πολιτιστική εκδήλωση. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά λοιπόν, το 2012 το προσωπικό του Φορέα ξενάγησε 1900 άτομα εκ των οποίων οι 200 περίπου επισκέφτηκαν το κέντρο ενημέρωσης Καστάνιτσας ενώ οι υπόλοιποι μοιράστηκαν μεταξύ υδροτόπου Μουστού και των άλλων δύο κέντρων ενημέρωσης (του Λεωνιδίου δεν είχε ακόμα φτιαχτεί, διαχωρίζεται μόνο η Καστάνιτσα γιατί ήταν το μόνο τσακωνοχώρι που διέθετε κέντρο ενημέρωσης τότε). Το 2013 χρόνια που το κέντρο ενημέρωσης Καστάνιτσας λειτούργησε τις ημέρες της γιορτής κάστανου (θα δοθούν λεπτομέρειες παρακάτω) οι συνολικοί επισκέπτες - ξεναγούμενοι του φορέα ανήλθαν στους 3900 και αυτοί της Καστάνιτσας τους 1200. Το επόμενο έτος οι επισκέπτες μειώνονται στους 2700 όμως η Καστάνιτσα χρησιμοποιώντας τον συνδυασμό παραδοσιακό φεστιβάλ - κέντρο ενημέρωσης σημειώνει περίπου τον ίδιο αριθμό επισκεπτών . Το 2015 το κέντρο ενημέρωσης Καστάνιτσας φτάνει σε μεγάλο αριθμό επισκεπτών, περίπου 3000 σε

σύνολο 4600 επισκεπτών του Φ.Δ. γενικά γεγονός που δείχνει πως η προσπάθεια για εξωστρέφεια αποδίδει καρπούς. Τέλος, την περσινή χρονιά με το νεοεισερχόμενο κέντρο ενημέρωσης Λεωνιδίου, που λειτουργεί και ως εκθεσιακός καλλιτεχνικός χώρος, έγινε μια πιο αναλυτική καταγραφή με ακρίβεια εισερχομένων επισκεπτών σε κάθε κέντρο. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός πως την πρώτη κιόλας χρονιά το βοτανολογικό κέντρο ενημέρωσης Λεωνιδίου δέχτηκε 575 επισκέπτες, της Καστάνιτσας 1300, τη στιγμή που σε όλο τον υπόλοιπο Φ.Δ. κινήθηκαν περίπου 2000 . Από τα παραπάνω στοιχεία είναι σαφές πως στις δύο περιοχές της Τσακωνιάς που διαθέτουν κέντρα περιβαλλοντικής ενημέρωσης το Λεωνίδιο και η Καστάνιτσα, συγκεντρώνουν υψηλό αριθμό επισκεπτών ιδιαίτερα τις ημέρες που υπάρχουν παράλληλα κοινωνικές εκδηλώσεις που οι αριθμοί αυτοί εκτινάσσονται γεγονός που αποτελεί ενδιαφέρουσα στατιστική για την τουριστική ανάπτυξη και την τοπική οικονομία.

Φεστιβάλ, δράσεις

4.1 Μελιτζαζζ

Το Φεστιβάλ ξεκίνησε το 2006 με πρωτοβουλία της Αναπτυξιακής Πάρωνα στο πλαίσιο του τοπικού προγράμματος LEADER+ ως «Φεστιβάλ Τσακωνιάς», με στόχο την ανάδειξη της τοπικής γαστρονομίας και παράδοσης και αφορμή την τοπική τσακώνικη μελιτζάνα Λεωνιδίου (προϊόν ΠΟΠ). Το 2011 απέκτησε τη σύγχρονή του μορφή και διαμορφώθηκε σε Φεστιβάλ Μελιτζαζζ.

Τα έτη από το 2006 μέχρι το 2008 το φεστιβάλ της Τσακωνιάς στόχευε στην τουριστική ανάπτυξη του Λεωνιδίου, καθώς και των παραλιακών οικισμών του σε συνδυασμό με την προώθηση του αγροτικού προϊόντος, της μελιτζάνας. Το πρόγραμμα εξαντλούνταν σε εκδοχές μαγειρέματος της μελιτζάνας από σεφ της μεσογείου και παρουσίαση της τσακώνικης κουλτούρας. Από το 2009 μέχρι το 2011 δημιουργήθηκε και μια μικρή θεματική με μουσική διευρύνοντας έτσι λίγο το πεδίο της εκδήλωσης με μουσικά συγκροτήματα που περιδιάβαιναν τους δρόμους της πόλης, δίνοντας της έναν πιο πολιτιστικό χαρακτήρα.

Από το 2011 το φεστιβάλ μετονομάστηκε σε μελιτζαζζ και περιελάμβανε περιηγήσεις στην πόλη του Λεωνιδίου, 4 συναυλίες, 2 παιδικές δραστηριότητες, μία έκθεση και μία μεγάλη εκδήλωση προσφοράς γεύσεων και εδεσμάτων από την τοπική κουζίνα και κουζίνες της Μεσογείου. Ο λαϊκός τοπικός πολιτισμός, εκτός των παραδοσιακών τοπικών εδεσμάτων που προσφέρθηκαν, προβλήθηκε ιδιαίτερα στο πλαίσιο της έκθεσης μοντελισμού στη ναυπηγική, στην εκδήλωση παραδοσιακών χορών, στις παιδικές δραστηριότητες και στις μουσικές διασκευές του τσακωνικού δημοτικού τραγουδιού ενώ ο αριθμός των επισκεπτών του Φεστιβάλ υπερέβη τις 2.500. Τα χρόνια που ακολούθησαν ολοένα και αυξανόταν ο αριθμός των επισκεπτών, ο αριθμός των επιχειρήσεων που ήθελαν να εμπλακούν και φυσικά η φήμη του. Το 2013 για παράδειγμα η θεματική του περιλάμβανε τη τσακωνική υφαντική τέχνη, οι δραστηριότητες ήταν γύρω από αυτή, αλλά με μουσικές από όλη τη Μεσόγειο και ισπανικό κινηματογράφο και τοίχο αναρρίχησης, γεγονός που δείχνει πως οι διοργανωτές και ο δήμος λειτουργούν πολύ διορατικά με γνώμονα πάντα τον μελλοντικό σχεδιασμό του τοπικού marketing, γιατί όπως θα δούμε παρακάτω, δύο χρόνια αργότερα ξεκίνησε και φεστιβάλ αναρρίχησης.

Το 2016 το φεστιβάλ κατέγραψε εξαιρετική επιτυχία με την ονομασία μελιτζαζζ on the road Θεματικός άξονας υπήρξε η εξερεύνηση της πόλης του Λεωνιδίου, η ανακάλυψη κρυφών αξιοθέατων αλλά και η αναζωπύρωση ιστοριών του παρελθόντος. Περιλάμβανε δράσεις και περιηγήσεις στην πόλη, 8 συναυλίες, μία χορευτική παράσταση, 5 κινηματογραφικές προβολές, μία ημερίδα-παρουσίαση, 5 εκθέσεις εκ των οποίων οι 4 με θεματολογία από τον τοπικό πολιτισμό, 5 παιδικά παιχνίδια και δραστηριότητες. Στη διοργάνωση συμμετείχαν ενεργά ο Σύλλογος «Αρχεῖον της Τσακωνιάς», ο Χορευτικός Όμιλος Λεωνιδίου, η Φιλαρμονική Λεωνιδίου, οι πολυχώροι «Φάμπρικα Πολιτισμού», «Πύργος Τσικαλιώτη», «Αρχοντικό Τσούχλου» και «Κέντρο Πληροφόρησης- Βοτανικός σταθμός Λεωνιδίου», ο Μητροπολιτικός Ι. Ν. Ευαγγελισμού της Θεοτόκου Λεωνιδίου, ο Εμπορικός Σύλλογος Λεωνιδίου, 125 τοπικές επιχειρήσεις προσφέροντας οικονομική και υλική υποστήριξη και πολλά μέλη της τοπικής κοινότητας. Ο αριθμός των επισκεπτών του Φεστιβάλ υπολογίζεται πως υπερέβη τις 5.500 με φυσικό επακόλουθο τις ημέρες που διαρκεί, την πληρότητα των ξενοδοχείων και ενοικιαζόμενων δωματίων, ενώ οι day users που επισκέπτονται τη κωμόπολη συμβάλουν στη τοπική, οικονομική ανάπτυξη.

Δείκτης διεθνούς αναγνώρισης της ποιότητας και της προσφοράς του Μελιτζαζζ είναι η απονομή της διάκρισης EFFE Label 2015-2016 και η ένταξή του στο Δίκτυο των

ποιοτικών Ευρωπαϊκών φεστιβάλ με “artistic commitment, community involvement and a European and global outlook”(<http://www.effe.eu/effe-festival-label/>), καθώς και η βράβευσή του στην εκδήλωση Best City Awards 2016 στον τομέα «Πολιτισμός-Παράδοση» του Πυλώνα A: Liveable City (<http://www.bestcityawards.gr/>)

Πέρα όμως από τις διεθνείς διακρίσεις, το μελιτζazz δρέπει σημαντικότερες δάφνες όταν ρωτώντας την τοπική κοινότητα, αυτή μιλάει με περηφάνια για την όσμωση μεταξύ της παραδοσιακής κουλτούρας τους και των νέων πραγμάτων που φέρνει μαζί του το φεστιβάλ, συνθέτοντας κάθε χρόνο διαφορετική εικόνα. Αυτό το πολιτιστικό αντάμωμα είναι που κάνει το φεστιβάλ αυτό τόσο αρεστό στον κόσμο που κάθε χρόνο συμμετέχουν όσοι συμμετείχαν και τον προηγούμενο μαζί με αυτούς που το μαθαίνουν για πρώτη φορά. Σε ότι αφορά στους κατοίκους του Λεωνιδίου, η επιτόπια έρευνα έδειξε πως κάθε χρόνο περιμένουν ανυπόμονα το νέο πρόγραμμα και πάντα με θετική διάθεση και σε εθελοντική πάντα βάση, συμβάλουν ο καθένας όσο περισσότερη μπορεί για την επιτυχή έκβασή του. Ενδεικτικό είναι πως ακόμα και άτομα 3ης ηλικίας εκφράστηκαν θετικά για το σύνολο των εκδηλώσεων ενώ οι νεότεροι έδειξαν πολύ υπερήφανοι που στον τόπο τους συμβαίνει αυτό το πάντρεμα διαφορετικών πολιτισμών της Μεσογείου. Ο υπεύθυνος για τη διοργάνωση του μελιτζazz Σωτήρης Μπόλης στη συνέντευξη που μου έδωσε, έκανε σαφές πως το φεστιβάλ οφείλει την επιτυχία του στην πρωτότυπη διοργάνωση, τη διαφορετικότητά του αλλά και την εθελοντική προσφορά των κατοίκων του Λεωνιδίου. Η κάθε χρόνο διαφορετική θεματική, η ολοήμερη διάρκεια των εκδηλώσεων και η μεγάλη ποικιλία συντελούν στην καθολική συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού και στη δημιουργία πιστών επισκεπτών που κάθε έτος επιστρέφουν.

Η επιτυχία του οφείλεται στο γεγονός ότι με ήπιο, απλό, καθημερινό τρόπο βάζει τον επισκέπτη στον τσακωνικό πολιτισμό, ενώ βαδίζει στα σοκάκια συμμετέχει σε βιωματικά εργαστήρια στις αυλές των αρχοντικών (όπως η υφαντική που αναφέρθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο), μαθαίνουν για τη διάλεκτο, την ιστορία και τις παραδόσεις συγχρόνως όμως με τη μοντέρνα μαγειρική, τις jazz διασκευές του τσακωνικού σκοπού και τα σεμινάρια καλλιτεχνικής φωτογραφίας.

4.2 1ο Φεστιβάλ αναρρίχησης

Το Νοέμβριο του 2016 πραγματοποιήθηκε το 1ο φεστιβάλ αναρρίχησης Λεωνιδίου. Μια φιλόδοξη διοργάνωση του Δήμου Νότιας Κυνουρίας, της Περιφέρειας Πελοποννήσου και της «Πελοπόννησος Α.Ε», που είχε ως στόχο την προώθηση του εναλλακτικού τουρισμού, την ανάδειξη του φυσικού κάλλους της περιοχής και την διάδοση, σε πολλές χώρες του εξωτερικού, όλων των δυνατοτήτων και προτερημάτων του αρχοντικού αυτού τόπου. Το Πρόγραμμα του Φεστιβάλ, που διεξήχθη στον Πολυχώρο της Φάμπρικας πολιτισμού, περιελάμβανε ελεύθερη αναρρίχηση, ανοιχτό αναρριχητικό Μαραθώνιο με την πολύτιμη συνεργασία της Vertical Life και διαγωνισμό Zlagboard, όπως επίσης και ποικίλες δραστηριότητες όπως Yoga, περιπατητικές διαδρομές και παρουσίαση ZUMBA. Ανάμεσα στους εγγεγραμμένους του Φεστιβάλ, υπήρξαν πάρα πολλοί επισκέπτες από Γερμανία και Γαλλία. Ακόμη Πολωνία και Ελβετία, Ιταλία και Ισπανία, Ρουμανία, Σλοβακία και Αυστρία, Τσεχία και Αγγλία, Νορβηγία, Ολλανδία, Η.Π.Α, Σουηδία, Φιλανδία, Αυστραλία και Ιαπωνία. Αξίζει να αναφερθεί πως οι συμμετέχοντες συνολικά ήταν 309 , ένα αρκετά εντυπωσιακό νούμερο για πρώτη χρονιά και μεταξύ αυτών οι 132 ήταν Έλληνες ενώ οι 177 από άλλα κράτη (<http://climbinleonidio.com/>).

Είναι σαφές πως το Λεωνίδιο αποτελεί ήδη ένα κέντρο ενδιαφέροντος για τους αναρριχητές όλου του κόσμου, με μια δυναμική που δείχνει πως μπορεί να ξεπεράσει κάθε προσδοκία. Οι εκατοντάδες νέες αναρριχητικές δαιδρομές που ανοίγονται από καταξιωμένους και διεθνούς φήμης αναρριχητές θα το κάνουν ένα θελκτικό τόπο προορισμού για τους αθλητές του εξωτερικού. Αν ο δήμος εμπλουτίσει την αθλητική τους εμπειρία με συνδυαστικές δραστηριότητες (περιήγηση στους παραδοσιακούς οικισμούς, πολιτιστικά δρώμενα, τοπικά φεστιβάλ, οινικές δράσεις, χάραξη μονοπατιών κλπ) τότε θα έχει εξαιρετική επιτυχία, όμοια με εκείνη του μελιτζαζζ.

4.3 1ο φεστιβάλ πλαγιοτροχαστή

Την 1η Απριλίου του 2017 έλαβε χώρα σε ένα από τα παλαιότερα χωριά της Τσακωνιάς, τον Πραστό, το 1ο φεστιβάλ πλαγιοτροχαστή ίππου με συμμετοχές από όλη την Ελλάδα αλλά και τον υπόλοιπο κόσμο. Η εκδήλωση αυτή έγινε στα πλαίσια της διεθνούς καλλιτεχνικής έκθεσης σύγχρονης τέχνης documenta 14 που γίνεται κάθε χρόνο στο Kassel της Γερμανίας. Για πρώτη φορά η documenta 14 συνδιοργανώνεται από το Kassel και από την Αθήνα. Κάτω από αυτή τη συνεργασία λοιπόν αποφασίστηκε ένα αφιέρωμα στον ελληνικό πλαγιοτροχαστή ίππο, μια σπάνια φυλή

που έλκει την καταγωγή της και από την Πηνεία (περιοχή μεταξύ Ηλείας και Αρκαδίας). Τα Αραβάνια είναι ελληνικά άλογα, πλαγιοτροχαστές, γνωστά για την κομψότητα και την αντοχή τους. Δυστυχώς πρόσφατα συρρικνώθηκε ο πληθυσμός τους και τα τελευταία κοπάδια βρίσκονται στην Ελλάδα και στη Γερμανία. Η εκκίνηση δόθηκε με εορταστική εκδήλωση βράχο της Ακρόπολης στις 9/4 και η υποδοχή τους θα γίνει στο Kassel μετά από τρεις μήνες πλαισιωμένη από εορταστικές εκδηλώσεις και διεθνή προβολή. Στο ταξίδι αυτό συμμετέχει και ένας τσακώνικος πλαγιοτροχαστής ίππος που φιλοξενείται σε φάρμα της περιοχής, ο Ερμής. Σκοπός του ταξιδιού είναι η ανάδειξη του δικαιώματος «να ταξιδεύουμε όπως στους παλιούς καιρούς, διασχίζοντας τα σημερινά κρατικά σύνορα» καθώς και τη διάσωση των «ιστορικών ταχυδρομικών και εμπορικών οδών». Ξεκινώντας από την Αθήνα την Κυριακή 9 Απριλίου 2017, θα κατευθυνθούν βόρεια σε μια πορεία που ακολουθεί τη «διαδρομή των περιηγητών» ανά την Ελλάδα, την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, τη Σερβία, την Κροατία, τη Σλοβενία, την Αυστρία και τη Γερμανία, διασχίζοντας χώρες της ζώνης Σένγκεν και εκτός αυτής, χαράσσοντας έτσι μια «διαγώνιο» στην Ευρώπη.

Οι ιππείς σκοπεύουν να χρησιμοποιήσουν διάφορα άλογα για το ταξίδι, από τα είδη Criollo, Haflinger, Kabardin, και Karabakh. Θα συνοδεύονται από ένα εξάχρονο Αραβάνι ονόματι Ερμής. Ο Ερμής προέρχεται από τα βουνά της Αρκαδίας στην Πελοπόννησο και έχει το όνομα του θεού του εμπορίου και της κλοπής, της μουσικής και των μεθοριακών διελεύσεων. (<http://www.documenta14.de/gr/notes-and-works/12798/the-transit-of-hermes->)

Η εκκίνηση του φεστιβάλ έγινε στον Πραστό με μια εκδήλωση που είχε ενδιαφέρουσες ομιλίες κτηνιάτρων, ειδικών στη φυλή του πλαγιοτροχαστή ίππο, επίδειξη άρχων φυσικής ιππικής τέχνης από ειδικούς διεθνούς φήμης και προβολή ντοκιμαντέρ εκπαιδευτικού περιεχομένου με συνοδεία αφήγησης από Ελβετούς δασκάλους ιππασίας. Ακολούθησε μια ιππική διαδρομή με τη συμμετοχή όλων των αναβατών που κατέληξε σε μια μεγάλη παραδοσιακή γιορτή με τσακώνικη μουσική και χορό γνωρίζοντας έτσι τα τοπικά ήθη και έθιμα στους επισκέπτες τη περιοχής. (<http://www.leonidion.gr/2017/03/1o.html>)

4.4 Οι εκδηλώσεις της Καστάνιτσας

Στην ορεινή Καστάνιτσα, από το 1983 και κάθε χρόνο, το τελευταίο Σαββατοκύριακο του Οκτώβρη διοργανώνει μια διήμερη γιορτή για να προβάλλει το μοναδικό παραγόμενο προϊόν της. Το άγριο και δασοσκεπές περιβάλλον που είναι

χτισμένη δεν επιτρέπει καμιά σχεδόν καλλιέργεια πλην του καστανού, από ένα δάσος των 40.000 στρεμμάτων. Η γιορτή καστανού ξεκίνησε τα βήματα της ως ένα τοπικό φολκlor πανηγύρι με έντονο το τοπικό στοιχείο και στείρα λογική. Με τα χρόνια και με την διάχυση της πληροφορίας σε συνδυασμό με την αύξηση του ενδιαφέροντος από τις επόμενες γενιές κατέληξε το 2016 σε μια διήμερη γιορτή που προωθούνται τα τοπικά προϊόντα σε πρώτη ύλη (κάστανα), τα παράγωγα της αλλά και επικοινωνούν αμεσότερα με τον υποψήφιο τουρίστα, οι τουριστικές επιχειρήσεις του χωριού. Επίσης, τις μέρες εκείνες σε συνεργασία με το φορέα διαχείρισης Πάρνωννα, ανοίγει το κέντρο πληροφόρησης και ενημέρωσης, δίνονται διαλέξεις για την ενημέρωση του κοινού σε περιβαλλοντικά και οικολογικά θέματα. Η διοργάνωση γίνεται αποκλειστικά από το σύλλογο του χωριού με τη βοήθεια εθελοντών. Τα τελευταία χρόνια η αύξηση των επισκεπτών είναι ραγδαία με τις ώρες αιχμής οι επισκέπτες να φτάνουν τους 2500, αριθμός εξαιρετικά μεγάλος για να τον διαχειριστούν εθελοντές. Το μέγεθος και το ύψος της γιορτής κάστανου όπως και της γιορτής του δάσους που ακολουθεί δεν δικαιολογούν την περιγραφή τους σε αυτή την εργασία, πάραυτα μόνο για να αναδειχτεί το αίσθημα κοινωνικής συνοχής που προσφέρει ο τόπος στους κατοίκους του και ο τρόπος που αυτοί οι άνθρωποι, μόνιμοι κάτοικοι οι μη, αισθάνονται να έχουν κοινά χαρακτηριστικά.

Η γιορτή του Δάσους γίνεται επίσης στη Καστανίτσα με τη συμβολή του μορφωτικού και πολιτιστικού συλλόγου Καστανιτσιωτών αλλά και με σημαντική συμμετοχή του φορέα διαχείρισης Πάρνωννα.

Το πρώτο 15ήμερο του Αυγούστου 2016 πραγματοποιήθηκαν, με την ευκαιρία ίδρυσης του κέντρου ενημέρωσης – μουσείου του Φορέα Διαχείρισης, εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, θεατρικές παραστάσεις, πεζοπορίες, καλλιτεχνικές δραστηριότητες για παιδιά και αθλητικοί αγώνες. Ο Φορέας Διαχείρισης όρους Πάρνωννα και υγροτόπου Μουστού συμμετείχε ενεργά στις εκδηλώσεις με την διοργάνωση εκδήλωσης απελευθέρωσης άγριων πτηνών για την επανένταξη τους στο φυσικό της περιβάλλον στην πλατεία Σ. Κουρούνη σε συνεργασία με τον Σύλλογο Προστασίας και Περίθαλψης Άγριας Ζωής «ANIMA», με αθλητικές δραστηριότητες και ομαδικά παιχνίδια στην πλατεία του χωριού, αλλά και με κληρώσεις αναμνηστικών δώρων για τα παιδιά με το λογότυπο του. Κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων, το προσωπικό του Φορέα Διαχείρισης υποδέχθηκε πολλούς επισκέπτες και κατοίκους της περιοχής στους χώρους του Κέντρου Περιβαλλοντικής

Ενημέρωσης Καστάνιτσας όπου είχαν την ευκαιρία να ενημερωθούν για την σημαντική βιοποικιλότητα της προστατευόμενης περιοχής, τα φυσικά μνημεία, την αρχιτεκτονική και τα αξιοθέατα του χωριού και να περιηγηθούν στην Έκθεση Παραδοσιακών Επαγγελμάτων (<http://www.arcadiaportal.gr>).

Η έρευνα στο διαδίκτυο αλλά και η έρευνα πεδίου έδειξε πως η περιοχή της Τσακωνιάς και ιδιαίτερα τα χωριά που αναφέρθηκαν παρουσιάζουν ιδιαίτερη δραστηριότητα σε γιορτές και φεστιβάλ που βοηθούν στην στη δημιουργία δεσμών με την παράδοση και την τοπική κουλτούρα. Η παράθεση των δρώμενων που παρουσιάστηκαν έγινε με σκοπό να καταδείξει τη δημιουργία νέων, ευφάνταστων και ποιοτικών εκδηλώσεων που συνδέουν τη παράδοση με τη σύγχρονη άποψη και την θέληση μας να περιγράψει όσο το δυνατόν καλύτερα η αίσθηση που έχουν οι άνθρωποι για την περιοχή τους. Έγινε σαφές πως δεν αποτελεί σκοπό της τοπικής κοινωνίας η εμμονή στις φοκλόρ παραδόσεις αλλά η νέα χρήση τους ως οδηγό για τη δημιουργία νέων, μοντέρνων και ευφάνταστων εκδηλώσεων με σκοπό την προσέλκυση επισκεπτών και νέων που έλκουν τη καταγωγή τους από εκεί. Επίσης ενδεικτική της θετικής άποψης των νέων (ιδιαίτερα) κατοίκων για την Τσακωνιά και η θέληση τους να συμβάλουν στην ανάπτυξη της είναι η συμμετοχή και η εθελοντική προσφορά τους σε όποια εκδήλωση διοργανωθεί.

4.5 Προτάσεις και ιδέες

Η διατήρηση και η ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων μιας περιοχής όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι από τις βασικές επιδιώξεις της Unesco. Η υπαγωγή στους καταλόγους της ενός άυλου πολιτιστικού αγαθού ή όπως στη περίπτωση που εξετάζουμε, ενός συνόλου πολιτιστικών πόρων αποτελεί επιδίωξη για την διατήρηση του στοιχείου αλλά και για την προώθηση του. Όμως όλα αυτά διατηρούν στενή σχέση και με τον πολιτιστικό τουρισμό αφού η προώθηση και η βιωσιμότητα είναι συνυφασμένη με τη κοινωνική εξωστρέφεια και με τη οικονομική αυτονομία. Οι προτάσεις που θα παρατεθούν θα χωριστούν σε προτάσεις για την διατήρηση και τη βιωσιμότητα των άυλων πολιτιστικών στοιχείων και σε εκείνες της διαχείρισης του πολιτιστικού τουρισμού. Βέβαια οι δύο έννοιες αυτές συνυπάρχουν και αλληλοενεργούν στην επίτευξη των στόχων, πάραυτα θα γίνει ο διαχωρισμός για την ευκολότερη κατανόηση των προτάσεων.

4.5.1 Η διατήρηση της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Έχει ήδη αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια πως η Τσακωνική πολιτιστική κληρονομιά είναι αρκετά πλούσια και αποτελείται από διάφορους πολιτιστικούς πόρους. Όμως η πρόταση υπαγωγής της στον κατάλογο παγκόσμιας άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της Unesco έγινε μέσα από τη διάλεκτο γιατί η διάλεκτος έχει τη δυναμική και το μέγεθος να εγκιβωτίσει μέσα της όλους τους άλλους πόρους. Οι πρώτες λοιπόν προτάσεις σχετικά με τη διατήρηση της Α.Π.Κ. είναι συνυφασμένες κυρίως με τη γλώσσα και λιγότερο με τα άλλα στοιχεία.

Εκμάθηση διαλέκτου με σύγχρονες πρακτικές

Είναι απαραίτητη η οργανωμένη και με μεταμοντέρνα προοπτική στοχοθέτηση της εκμάθησης της διαλέκτου από όσους περισσότερους νέους μπορούν να τη μάθουν. Με αυτό το τρόπο εξασφαλίζεται όχι μόνο η ύπαρξη της στο μέλλον, αλλά και η εντονότερη προβολή της στο παρόν με δεδομένο ότι οι νέοι είναι σαφώς περισσότερο ενεργά μέλη της κοινωνίας από τους πιο ηλικιωμένους. Για παράδειγμα η χρήση μιας διαδικτυακής πλατφόρμας εκπαίδευσης που θα παραχωρηθεί δωρεάν από το δήμο για την συνολική παράδοση μαθημάτων και υλικού σε πραγματικό χρόνο σε όλους τους ενδιαφερόμενους, όπου και να βρίσκονται, στα πρότυπα της αντίστοιχης προσπάθειας που γίνεται για τη σύγχρονη εκμάθηση της ποντιακής γλώσσας. Η αδελφότητα Ποντίων του Τορόντο παραχώρησε δωρεάν μια πλατφόρμα για την εκμάθηση της διαλέκτου από τους νέους (<http://pon-edu.com/>). Έτσι θα έχουμε ομοιογένεια στη πρόσληψη της πληροφορίας και οι μαθητευόμενοι θα αισθάνονται πως διαθέτουν ένα παραπάνω κοινό χαρακτηριστικό. Μια άλλη πρόταση, πάλι εντελώς δωρεάν για τους χρήστες, είναι η δημιουργία μιας εφαρμογής (app) για πλατφόρμες android, ενός λεξικού της τσακωνικής διαλέκτου που θα είναι πάντα στα χέρια του χρήστη. Στο ίδιο πρότυπο δημοσιεύτηκε προ λίγων ημερών το λεξικό της ποντιακής (<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.gomlv.pontiakodictionary&hl=el>). Επίσης, η χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης από τους φορείς σε εντατικό ρυθμό έτσι ώστε να διατηρούνται ενεργοί οι συμμετέχοντες σε αυτά. Παράλληλα τα ίδια μέσα θα μπορούν χρησιμοποιηθούν και για την προβολή του τουριστικού πολιτιστικού προϊόντος, αλλά ας αναφερθούμε σε αυτό καλύτερα στην επόμενη ενότητα.

Σύγχρονα μέσα ανάδειξης πολιτιστικών πόρων

Αναμφίβολα, η τεχνολογική πρόοδος έχει να προσφέρει πολλά στον καταναλωτή του πολιτισμού όταν χρησιμοποιείται με τις διεθνής πρακτικές. Στη περίπτωση μας, υπάρχουν ήδη δημιουργημένες δομές, αρκετά σύγχρονες και έτοιμες να συμβάλουν τα μέγιστα στη διατήρηση, διαφύλαξη αλλά και προβολή του άυλου πολιτιστικού στοιχείου. Η πρόταση μου δεν έχει να κάνει με τη κοστοβόρα δημιουργία αλλά με τη όσο το δυνατόν καλύτερη δικτύωση αυτών που υπάρχουν. Η δημιουργία ενός δικτύου μουσείων που θα αλληλεπιδρούν και θα χαράσσουν κοινή πολιτισμική πολιτική. Για παράδειγμα, τα κέντρα ενημέρωσης του Φορέα Διαχείρισης Πάρνωννα θα μπορούσαν να δικτυωθούν με το κέντρο ενημέρωσης Φάμπρικα Πολιτισμού και το αρχοντικό Τσικαλιώτη προσφέροντας έτσι μια πιο ολοκληρωμένη εμπειρία στο μαθητή αλλά και στον επισκέπτη (Κονσολα, Δίκτυα Μουσείων στη Σύγχρονη Πόλη). Αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη των στόχων που θα ακολουθήσουν είναι η δημιουργία όσο το δυνατόν πληρέστερου ψηφιακού αποθέματος. Το ψηφιακό μουσείο, οι εφαρμογές android, η επαυξημένη πραγματικότητα είναι όλα εφαρμογές που για να λειτουργήσουν σωστά χρειάζονται όσο το δυνατόν πλουσιότερο πολιτιστικό, ψηφιακό απόθεμα (Δεληγιάνης - Παπαιωάννου, 119)

Επίσης, θα ήταν ιδανικό αν στα μουσεία αυτά χρησιμοποιούνταν τεχνικές εικονικής πραγματικότητας ή επαυξημένης εικονικής πραγματικότητας προσφέροντας μια εικονική περιήγηση στη περιοχή σε άλλη χρονική περίοδο, γεγονός που θα αποτελούσε από μόνο του πόλο έλξης, τόσο για τον εξωτερικό όσο για τον εσωτερικό τουρισμό. Οι μουσειακές πρακτικές αυτές, της εμπύθισης (emmersion) είναι αρκετά ελκυστικές ιδιαίτερα στις μικρές ηλικίες γεγονός που θα βοηθούσε ιδανικά στην εκμάθηση της διαλέκτου αλλά και γενικά στην εντρύφηση του παιδιού στη πολιτιστική του ταυτότητα (Μπούνια, Η τεχνολογία στην υπηρεσία του πολιτισμικής κληρονομιάς).

Η δημιουργία καινοτομικού μουσείου Τσακώνικης διαλέκτου που θα λειτουργεί ως κέντρο ενημέρωσης των επισκεπτών, χώρος εκμάθησης αλλά και ως ψηφιακό αποθετήριο – βιβλιοθήκη με τόμους σχετιζόμενους με την εκμάθηση της διαλέκτου. Πρόκειται για ένα νέο τύπο μουσείων που δεν χρειάζεται να έχει εκθέματα, λειτουργεί μόνο με τα εκπαιδευτικά προγράμματα και με τις εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης επισκεπτών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το καινοτομικό μουσείο Θερμοπυλών που έφτιαξε ο δήμος Λαμίας

(<http://culture.lamia.gr/el/blog/kainotomiko-moyseio-thermopylon>).

4.5.2 Η πολιτιστική τουριστική ανάπτυξη

Η δημιουργία δικτύων

Ένα από τα σύγχρονα μέσα ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε συνδυασμό με τη πολιτιστική τουριστική ανάπτυξη (πέρα από τα τεχνολογικά μέσα που αναφερθήκαμε ήδη) είναι η δημιουργία δικτύων. Τα δίκτυα αυτά δεν είναι απαραίτητο να διαθέτουν κοινά χαρακτηριστικά αλλά να έχουν κοινό σκοπό. Για παράδειγμα η δικτύωση στη περίπτωση μας θα μπορούσε να σχετίζεται με:

- Τα μουσεία και τα κέντρα ενημέρωσης.
- Τα φεστιβάλ ή όποια hall mark events γίνονται σε τακτικό χρόνο.
- Ιστορικού ενδιαφέροντος σημεία, αρχαιολογικοί τόποι, μνημεία.

Στα δίκτυα μουσείων αναφερθήκαμε ήδη σε προηγούμενη ενότητα. Θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα δίκτυο φεστιβάλ, από αυτά που έχουμε ήδη αναφερθεί (αναρρίχησης, γιορτή κάστανου, πλαγιοτροχαστή ίππου) ή να δημιουργηθούν νέα και να φτιάξουν δικτύωση με το φεστιβάλ μελιτζαζζ, εκμεταλλευόμενοι έτσι τη διεθνή απήχηση που έχει το τελευταίο. Έτσι ακόμα και τα μικρότερα events θα αποκτήσουν τουλάχιστον μια εθνικού επιπέδου διαφήμιση προσελκύοντας επισκέπτες από όλη τη χώρα. Επίσης στα πρότυπα του Τυρού, μπορούν να δημιουργηθούν mega hallmark sport events με διεθνή απήχηση και την αντίστοιχη φυσικά προβολή. Για παράδειγμα το Κρόνιο πέρασμα που διοργανώνει κάθε χρόνο ο Αγ. Πέτρος Κυνουρίας και συγκεντρώνει εκατοντάδες αθλητές από όλο το κόσμο. Η συγκέντρωση είναι μικρή, αλλά η προβολή είναι σε διεθνές επίπεδο και με το κατάλληλο internet marketing η διαφήμιση για τη τοπική κοινότητα θα είναι τεράστια (<http://www.kronionperasma.com/>).

Πολιτιστικές διαδρομές

Οι πολιτιστικές διαδρομές κάθε είδους αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της τουριστικής πολιτικής κάθε τόπου. Σα μια δυσπρόσιτη περιοχή, όπως η Τσακωνιά, αλλά που διαθέτει πλούτο πολιτιστικών στοιχείων, είναι σαφές πως πρέπει να δημιουργήσεις πολιτιστικές διαδρομές που να περιλαμβάνουν και κάποιους άγνωστους προορισμούς μαζί με τους πολύ δημοφιλή.

Για παράδειγμα Η Τσακωνιά συνηθιζόταν να αποκαλείται το Άγιο Όρος της νοτίου Ελλάδος. Θα ήταν παραπάνω από προσοδοφόρο αν δημιουργούσαμε μια (ή γιατί όχι και περισσότερες) πολιτιστική διαδρομή θρησκευτικού ενδιαφέροντος που να περιλαμβάνει τα πολύ γνωστά μοναστήρια της Έλωνας, της Λουκούς και της Μαλεβής αλλά και κάποια άγνωστα, μεσαιωνικά μοναστήρια που δεν λειτουργούν και παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον, ιστορικό αλλά και αρχιτεκτονικό. Συγχρόνως, λόγω του ότι οι μονές αυτές βρίσκονται στον ορεινό όγκο του Πάρνωννα, οι επισκέπτες θα έρθει σε επαφή με τις τουριστικές δομές των ορεινών οικισμών δημιουργώντας έτσι ένα ισορροπημένο εσωτερικό ισοζύγιο επισκεψιμότητας (Κοκκώσης – Τσάρτας, 2001, 211).

5.1 Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία είχε ως αντικείμενο την καταγραφή της άυλης Τσακωνικής πολιτιστικής κληρονομιάς με κύριο άξονα τη τσακωνική διάλεκτο. Επίσης σημαντική επιδίωξη ήταν η ανάδειξη του αισθήματος κοινής κουλτούρας, μεταξύ των κατοίκων αλλά και των ανθρώπων που έλκουν την καταγωγή τους από τη περιοχή. Αυτό το αίσθημα του “συνανήκειν” με αντιπροσωπευτικότερο κοινό χαρακτηριστικό τη διάλεκτο, θα αποτελούσε τη κορωνίδα των επιχειρημάτων στη πρόταση για την υπαγωγή της Τσακωνικής στον κατάλογο της παγκόσμιας άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της unesco.

Το πρώτο μέρος της εργασίας αυτής ήταν αφιερωμένο στη καταγραφή ιστορικών δεδομένων που αφορούν στη διάλεκτο, τη λογοτεχνία, τη γεωγραφία, την αρχιτεκτονική και τον χορό, βασισμένη στην βιβλιογραφία και πάντα με γνώμονα τη διατήρηση της διαλέκτου και το πως αυτή αποτελεί τον καταλύτη όλων των εκφάνσεων της τοπικής κουλτούρας.

Συμπερασματικά από τα κεφάλαια του πρώτου μέρους έγινε σαφές πως ο τόπος διαθέτει μακραίωνη ιστορία με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τα οποία συνέθεσαν ένα σύνολο τοπικών εθίμων παραδόσεων και «τρόπου του ζειν». Η γεωγραφική θέση της Τσακωνιάς, απομακρυσμένη και αποκομμένη από την υπόλοιπη χώρα, την κατέστησαν ένα προστατευμένο «κουκούλι» μέσα στο οποίο διατηρήθηκε προφορικά για αιώνες η αρχαία δωρική διάλεκτος, παραφρασμένη αλλά ακέραια, τουλάχιστον μέχρι τα νεότερα χρόνια. Ο γηγενής πληθυσμός, με υψηλή την αίσθηση της συντροφικότητας και του πατριωτισμού διατήρησε παραδοσιακές τεχνικές όπως η αρχιτεκτονική, η ναυπηγική

και εφαρμοσμένες τέχνες, όπως η υφαντική. Με την ίδια επιμονή και πίστη στις προγονικές επιταγές, μετέφεραν αυτούσιο τον αρχαίο χορό τους (στην όποια εκδοχή καταγωγής του αναφέρθηκε) καθώς και ήθη, έθιμα των ευετηριακών τελετουργιών τους. Ο Τσακωνικός χορός έτυχε ειδικής μνείας ως άυλο πολιτιστικό στοιχείο και φυσικά λόγω της αναγνωρισιμότητας του σε ολόκληρη τη χώρα κάνοντας ευρέως γνωστή τη περιοχή στον πληθυσμό της. Επίσης λόγω της μεγάλης ιστορικής του αξίας και της υψηλής αισθητικής του.

Επίσης αναφέρθηκε η ελάχιστη, αλλά όχι αμελητέα, λογοτεχνία της τσακωνικής διαλέκτου, γεγονός που άλλαξε παράδοση αιώνων, της προφορικής μεταφοράς της, αλλά και εντελώς απαραίτητη για την εκμάθηση της από τους νεότερους. Επίσης στο πλαίσιο αυτό, της συγγραφής βιβλίων συναφών με τη διάλεκτο, έγινε εκτενής αναφορά σε αρκετές επιστημονικές μελέτες που γράφτηκαν από γλωσσολόγους Έλληνες και ξένους, περιηγητές αλλά και ερασιτέχνες λαογράφους της περιοχής που χάρη σε αυτούς διασώθηκε μεγάλο μέρος της παράδοσης.

Στο δεύτερο μέρος της παρατέθηκαν στοιχεία προερχόμενα από την έρευνα που έγινε στο Λεωνίδιο, στον Τυρό και στη Καστάνιτσα, αλλά και στον φορέα διαχείρισης Πάρνωννα και υδροτόπου Μουστού. Ανά περιοχή και φορέα, αναδεικνύεται η δράση που έχουν επιδείξει οι τοπικοί πληθυσμοί, οι συλλογικοί φορείς και ο τρόπος που έχει συμβάλει η κρατική δομή στις όποιες προσπάθειές τους. Σε αυτά τα κεφάλαια είναι περισσότερο από εμφανής η υψηλής έντασης επιθυμία (ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια) για την διατήρηση της Τσακωνικής παράδοσης μέσα από διάφορες δραστηριότητες και η ακόμα μεγαλύτερη επιθυμία για την εκμάθηση της διαλέκτου στους νεότερους μέσα από τα δημοτικά σχολεία, απογευματινά μαθήματα, ακόμα και με τη χρήση διαδικτύου. Σε ότι αφορά στο τελευταίο, οι καρποί της έρευνας έδειξαν πως ομάδες ανθρώπων, από διαφορετικά χωριά, ακόμα και Τσάκωνες του απόδημου ελληνισμού προσπαθούν να διατηρήσουν επαφή με το τοπικό στοιχείο, μαθαίνοντας τη διάλεκτο από τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, έχοντας ενεργό συμμετοχή στα κοινά και τηρώντας ένα μόνιμο ενδιαφέρον για τον τόπο, τον πολιτισμό του, τις κοινωνικές δράσεις αλλά και για τον φυσικό του πλούτο. Σε αυτό το τελευταίο χαρακτηριστικό είδαμε, τόσο μέσω αίσθησης αλλά και μέσα από τα στατιστικά που απέδωσε η επιτόπια έρευνα, πως δυναμικός παράγοντας διαφύλαξης και ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος είναι ο Φορέας Διαχείρισης Πάρνωννα – Μουστού. Η επιμέλεια με την οποία τα στελέχη του έχουν συλλέξει και καταγράψει τις ιδιαιτερότητες του Πάρνωννα αλλά και της Τσακωνιάς ιδιαιτέρως είναι παροιμιώδης. Οι μελέτες τους απέδωσαν στη Τσακωνιά, πέρα από το

πολιτιστικό της ιδιαίτερο πλούτο, μια νέα μορφή μοναδικότητας. Αυτή των βοτάνων που φύονται μοναδικά στη περιοχή και του δάσους του δενδρόκεδρου , που επίσης έχει ιδιαίτερη σημασία και μοναδικότητα. Εκείνο όμως που κάνει την συμβολή τους άξια επαίνου είναι η αφιλοκερδής και άοκνη, μόνιμη παρουσία τους σε όλες τις πολιτιστικές, κοινωνικές και κάθε είδους εκδηλώσεις. Προσφέροντας εκτός από τη συναφή με το αντικείμενο τους περιβαλλοντική ενημέρωση, κάθε είδους συμπαράσταση και βοήθεια σε συνδυασμό με την αίγλη της υψηλής επιστημονικής τους κατάρτισης, αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα του σύγχρονου πολίτη της Τσακωνιάς που μετά από μια περίοδο αδράνειας τείνει να μετατρέψει διατήρηση και προώθηση της κουλτούρας του τόπου του σε αυτοσκοπό.

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος παρουσιάζονται με σειρά σπουδαιότητας τα φεστιβάλ που πραγματοποιούνται στη περιοχή, οι παραδοσιακές εκδηλώσεις, οι γιορτές προώθησης αγροτικών προϊόντων καθώς και οι αθλητικές διοργανώσεις. Φυσικά, οι εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα σε όλη τη Τσακωνιά είναι πολλές περισσότερες από αυτές που αναφέρονται, όμως επιλέχθηκαν οι περισσότερο γνωστές , εθνικής εμβέλειας, αυτές που συγκεντρώνουν τους περισσότερους επισκέπτες και κάποιες ιδιαίτερης σημασίας και δυναμικής. Επίσης δεύτερο κριτήριο επιλογής υπήρξε η ηλικία των εκδηλώσεων , με εξαίρεση τη γιορτή κάστανου, όλες οι άλλες είναι σχετικά πρόσφατες, ενώ κάποιες άλλες λειτούργησαν για πρώτη φορά το 2016. Αυτό έγινε επιτηδευμένα, έτσι ώστε να δοθεί κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο η σημερινή δυναμική του τόπου, σχετικά με την οργάνωση εκδηλώσεων , την τουριστική ανάπτυξη και τον τρόπο που αυτά συνδέονται από τον τοπικό πληθυσμό ή τους φορείς, με την πολιτιστική τους ταυτότητα.

Συμπερασματικά, από το σύνολο της εργασίας μπορεί κανείς να πει πως οι σημερινοί Τσάκωνες διαθέτουν πολιτιστική ταυτότητα, κοινά χαρακτηριστικά, καθώς και κοινά πολιτισμικά στοιχεία, που τους εντάσσουν σε μια συγκεκριμένη ανθρώπινη κοινότητα. Είναι περήφανοι για την καταγωγή τους, τη γλώσσα τους, την ιστορία τους και για τις παραδόσεις τους, τις οποίες τηρούν σχεδόν ευλαβικά. Παρά τον έντονο χαρακτήρα της ιστορικής τους παράδοσης και τη ισχυρά διαποτισμένη από η μακραίωνη ιστορία κουλτούρα τους οι σημερινοί Τσάκωνες αντιμετωπίζουν το σύγχρονο πολιτιστικό και επιχειρηματικό περιβάλλον με ρηξικέλευθο τρόπο, συνθέτοντας ένα αποδοτικό μείγμα παλιού – νέου, παραδοσιακού – μοντέρνου, μια όσμωση χαρακτηριστικών που δείχνει (μέσα από τις δράσεις τους) προς το παρόν να πετυχαίνει τους σκοπούς τους.

Η επιτόπια έρευνα, η επαφή με την κοινωνία, τους φορείς και ορισμένα στελέχη του κρατικού μηχανισμού κόμισε στον γράφοντα την αίσθηση πως υπάρχουν διαφωνίες, ενστάσεις και μικροεντάσεις μεταξύ όλων των παραπάνω. Με την τριβή και την συνεχόμενη επαφή όμως, τελικά αποδείχτηκε πως όλοι ανεξαιρέτως διαθέτουν κατ' απόλυτο τρόπο το αίσθημα το «συνανήκειν» και ξεπερνούν με μεγάλη ευκολία τις όποιες διαφωνίες έχοντας ως κοινό γνώμονα την διαφύλαξη, την διατήρηση και την προώθηση της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Σημαντικό είναι να αναφερθεί πως τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα τα δύο προηγούμενα παρατηρήθηκε μια έξαρση στη δημιουργία ομάδων, συλλογικοτήτων και φορέων που ενδιαφέρθηκαν έντονα για τη Τσακωνική κουλτούρα, περισσότερο για τη διατήρηση και εκμάθηση της διαλέκτου από νέους. Θα μπορούσε κανείς να πει πως αυτή η τάση είναι αρκετά ελπιδοφόρα μιας που η μόνη περίπτωση να διατηρηθεί μια τόσο σημαντική κληρονομιά, όπως η Τσακωνική διάλεκτος, είναι να παραμείνει μια αληθινά ομιλούσα διάλεκτος, ακόμα κι αν είναι αποκλειστικά για πολιτιστικούς ή μορφωτικούς σκοπούς. Κινήσεις προς αυτή τη κατεύθυνση γίνονται αρκετές, ο γράφων έχει προσωπική εμπειρία σε δύο από αυτές, μένει μόνο να δούμε τα αποτελέσματα των προσπαθειών αυτών έτσι ώστε η μακραίωνη παράδοση του Τσακωνικού άυλου πολιτιστικού στοιχείου να συνεχίσει τη πορεία του προς το μέλλον.

Βιβλιογραφία

Δίκαιος Α. «οι Τσάκωνες», στη σειρά: Ρίζες Ελλήνων, ανθρωπογεωγραφία της Ελλάδας, εκδ. Πήγασος

Δεληγιάννης, Ι. & Παπαϊωάννου, Γ. (2014), Μουσείο και αξιοποίηση πολιτισμικού αποθέματος με χρήση ψηφιακής τεχνολογίας και διαδραστικών πολυμέσων. Στο: Μπίκος, Γ. & Κανιάρη, Α. (επιμ.), Μουσειολογία, Πολιτιστική Διαχείριση και Εκπαίδευση, Αθήνα: Γρηγόρης, 113-155.

Δημητσάνου – Κρεμεζή Αικ., «Η αναθεωρημένη χάρτα του πολιτιστικού τουρισμού και τα άρθρα που διασφαλίζουν την αρχιτεκτονική κληρονομιά», άρθρο προσβάσιμο στο: http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_dimitsantou.pdf

Καραχάλης Ν., (2006), Η δημιουργία και διαχείριση πολιτιστικών – τουριστικών περιοχών σε πόλεις μεσαίου μεγέθους: Ευρωπαϊκή εμπειρία και βέλτιστες πρακτικές.

Κοκκώσης – Τσάρτας, 2001, «βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον», Κριτική

Κόνσολα Ντ. (2011) «Δίκτυα Μουσείων στην σύγχρονη πόλη», ανακοίνωση στο 10ο Επιστημονικό Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Περιφερειακής Επιστήμης, Αθήνα, διαθέσιμο:

http://www.prd.uth.gr/sites/GS_RSAI/CONFERENCE_MAY2011_SITE/PAPERS_MAY2011_PDF_CD/KONSOLA_D_28.pdf

Κωστάκης Θ., (1986) «Λεξικό της Τσακωνικής Διαλέκτου», Αθήνα, Ακαδημία Αθηνών

Κωστάκης Θ., (1956) «Από την ιστορία της γλώσσας μας», στο *Χρονικά των Τσακωνών*, τ. Α, 1981

Κωνσταντινίδης Θεοφ. & Καλπουντζάκης Ελ., (2015), Οδηγός χλωρίδας προστατευόμενης περιοχής όρους Πάρνωνα και υγροτόπου Μουστου, Άστρος, Φορέας Διαχείρισης όρους Πάρνωνα και υγροτόπου Μουστού.

Στρατήγης Γ. (2000) «Η Τσουράνα», (διήγημα στη τσακωνική με προλεγόμενα και σχόλια του Δ. Χούπη, Αθήνα, συλλ. Απαν. Καστανιτσιωτών)

Φορέας διαχείρισης Όρους Πάρνωνα και Υγροτόπου Μουστού, 2015, «Οδηγός για την προστατευόμενη περιοχή Πάρνωνα & υγροτόπου Μουστού. Φύση, Πολιτισμός, Οικοτουρισμός». Άστρος Αρκαδίας.

Τσούχλος Κ. (1993), «Λαογραφικά της Τσακωνιάς», Αθήνα, Βερναδάκης

Χούπης Δ. (1983) , «Ιστορία και Λαογραφία της Καστάνιτσας», τομ Α&Β., Αθήνα, συλλ. Απαν. Καστανιτσιωτών

Χούπης Δ. (1990) , «Έτρου Ενάτθε» (Ιστορικό διήγημα στη Τσακωνική και παραλειπόμενα της Τσακωνιάς), σύλλ. Απαν. Καστανιτσιωτών

Χούπης Δ. (1993), Μαλεβίσια & Τσακωνικά, έμμετρα και πεζά με μετάφραση, Αθήνα, συλλ. Απαν. Καστανιτσιωτών

Χούπης Δημ. (1996) «Τα λαογραφικά της Μεσαιωνικής Τσακωνιάς», τομ Α, Αθήνα, εκδ. Πλάτων.

Χρονικά των Τσακωνών, τόμοι ΙΑ , ΙΔ, ΙΣΤ, ΙΘ , πρακτικά συνεδρίων, «αρχείο Τσακωνιάς»

Δικτυογραφία

www.tsakoniararchives.gr

<http://www.fabbricaculture.gr>

<http://axoranamou.gr/>

www.kastanitsa.gr

<http://dim-leonid.ark.sch.gr/>

<http://www.fdparnonas.gr/>

www.arcadiaportal.gr

www.documenta14.de

<http://climbinleonidio.com>

www.leonidion.gr

<http://ayla.culture.gr>

<http://tsakonika.happyant.tv>

<https://www.monumenta.org>

<http://culture.lamia.gr/el/blog/kainotomiko-moyseio-thermopylon>

<http://pon-edu.com/>